

УДК 334+339.9(477)

Г. Ф. Толмачова,

кандидат економічних наук,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ,

В. І. Ляшенко,

доктор економічних наук,

Г. В. Колеснікова,

*Міжнародний центр дослідження соціально-економічних
проблем модернізації та розвитку кооперації, м. Дніпро*

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Багаторічний досвід розвинених країн і країн, що динамічно розвиваються, показує високу соціально-економічну значущість малого і середнього підприємництва (МСП). Практика державного регулювання підприємницького сектору в різних країнах світу є надзвичайно багатогранною. Підхід до державного регулювання малого і середнього бізнесу як до певної системи дозволить окреслити ті аспекти взаємодії державного і підприємницького секторів, які забезпечують її найвищу дієвість. Критерієм, застосування якого дозволить визначити елементи державного регулювання малого і середнього підприємництва є здатність забезпечити сприятливі умови розвитку підприємницької діяльності у запропонованих обсягах. Враховуючи названий критерій, огляд досвіду державного регулювання економіки та підприємницької діяльності в індустріально розвинених країнах світу, а саме країнах Європейського Союзу, США та Японії матиме функціональну направленість.

Розвинені держави значною мірою забезпечують стійкий і динамічний соціально-економічний розвиток багатьох країн в умовах зростаючої конкуренції на світових ринках. Кожна з цих держав розробляє довготривалу політику досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку суспільств і приймає відповідні рішення щодо залучення до цієї роботи наймасовішої та ініціативної частини населення, що сформувалася в секторі МСП. У зв'язку з цим держава робить ряд правових, організаційних й інших заходів, стимулюючих усебічну підтримку і розвиток МСП в напрямках, що відповідають інтересам суспільства. Проте, при цьому використовується варіативність заходів, механізмів і інструментів підтримки МСП, різноманітність організаційних форм інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва.

Досвід зарубіжних країн переконливо показує, що розвиток малого і середнього підприємництва можливий лише за наявності політичної волі держави сформувати необхідні для цього соціальні, економічні, правові, політичні та інші умови. Вирішення цієї задачі неможливе без створення на націо-

нальному, регіональному і муніципальному рівнях регуляторної політики щодо підтримки і розвитку малого і середнього підприємництва і виділення адекватних цьому завданню фінансових, організаційних і інших ресурсів.

1. Загальні тенденції щодо державної підтримки малого і середнього бізнесу у зарубіжних країнах

Мале і середнє підприємництво є невід'ємним елементом функціонування конкурентної ринкової системи господарювання, а його розвиток має бути одним із основних завдань з точки зору його потенціалу створення нових робочих місць, підвищення рівня добробуту населення та забезпечення економічного зростання країни. Так, МСП в ЄС складають 99% усіх підприємств. У період з 2010 по 2015 р. ними було створено близько 85% нових робочих місць: на їх частку доводилися дві третини населення, зайнятого в приватному секторі. Європейська комісія (ЄК) вважає підтримку МСП і підприємницької діяльності необхідною умовою економічного зростання, впровадження інновацій, створення робочих місць і соціальної інтеграції в ЄС [1].

Хоча рівень науково-технічного і виробничого потенціалу будь-якої розвиненої держави визначають великі підприємства, проте основою життя цих країн є МСП як найбільш масова, динамічна і гнучка форма ділового життя. Це обумовлено великою соціально-економічною значущістю сектора МСП, який об'єднує життєві інтереси основної маси населення, залученої у повсякденну трудову діяльність. Соціальна значущість МП визначається масовістю групи дрібних власників – власників малих підприємств та їх найнятих робітників, загальна чисельність яких є однією з найбільш суттєвих якісних характеристик будь-якої країни з розвинутою ринковою економікою. Саме ця група діяльного населення обслуговує основну масу споживачів, роблячи комплекс продуктів і послуг відповідно до вимог ринку, що швидко змінюються. Висока пристосованість МСП і масове охоплення практично усіх сфер ринку країни забезпечують стійкість розвитку економіки і

сприяють стабільності політичного клімату. Одна з причин успішного розвитку МСП полягає в тому, що велике виробництво не протиставляється МСП. У розвинених країнах культивується принцип кооперації великих, малих і середніх підприємств, причому вони взаємодоповнюють один одного, особливо у сфері спеціалізації окремих виробництв і в інноваційних розробках.

У більшості країн підприємства вважаються малими, якщо вони відповідають певним якісним і кількісним ознакам: підприємство є незалежним, ним керують власники або співвласники, його діяльність має в основному локальний характер і не може істотно впливати на ціну й обсяги виручки у своїй галузі, відповідає законодавчо встановленим критеріям. Для ефективного розвитку економіки будь-якої держави необхідне одночасне функціонування великих, середніх і малих підприємств, кожна група вирішує різномасштабні економічні завдання. У тій сфері виробництва, де великі підприємства недоцільні, домінують малі компанії. І навпаки – здійснення великих проектів, що вимагають значних капіталовкладень і залучення великої кількості ресурсів, є прерогативою великого бізнесу [2].

Великі форми підприємництва сприяють підвищенню загальногосподарської ефективності за раху-

нок економії на масштабах діяльності, а МСП надають економіці гнучкість, мобільність, здатність до швидких структурних і технічних зрушень. Відносно невеликий капітал в МСП звужує рамки виробництва, обмежує можливість залучення додаткових ресурсів (науково-технічних, фінансових, виробничих, трудових і т.д.). Проте МСП відрізняється високим рівнем ефективності капіталовкладень, наприклад, в США вона приблизно в 9 разів вище, ніж у сфері великого бізнесу. Можна припустити, що схоже положення існує і в інших країнах. Обмеженість ресурсів МСП багато в чому визначає і відносно короткий життєвий цикл багатьох підприємств. За даними Всесвітнього банку, зі знову організованих малих підприємств через рік їх існування у ряді діючих залишається приблизно 50%, через 3 роки – 7-8%, і, нарешті, через 5 років залишається не більше 3% [3]. У той же час, загальна кількість малих підприємств як правило зростає або залишається незмінною, на місці ліквідованих підприємств постійно народжуються нові. Зіставлення даних про виживаність малих підприємств з відносною стабільністю їх загальної чисельності і обсягами виробництва (табл. 1.1) вказують на високу інтенсивність внутрішніх процесів реорганізацій у середині сектора МСП, що сприяє оптимізації використання їх потенціалу в умовах ринкової економіки.

Таблиця 1.1

Основні показники ролі МСП і систем його державно-суспільної підтримки і розвитку, [4]

	США	Канада	Японія	Німеччина	Франція	Італія	Велико-британія
Частка МСП у ВВП країни, %	52	43	51,6	57	49,8	55	52
Частка МСП у загальній зайнятості, %	54	47	69,5	69,3	56,6	71	55,5
Частка МСП у кількості підприємств, %	97,6	99,8	99,2	99,3	97,6	99,2	99,1
Обсяги фінансової підтримки МСБ (млрд доларів США)							
На інфраструктуру підтримка:	0,8	0,45	1,64	1,8	1,5	5,05	1,37
Кредити:	21,6	22,8	39,9	61,9	9,2	15,2	6,3
Гарантії:	1,67	3,36	н/д	н/д	4,7	н/д	6,3
Держзамовлення і субконтракція	Діє загальнонаціональна система пошуку і надання замовлень						
Інфраструктура послуг для МСП:							
Кредитно-фінансові послуги	Діє загальнонаціональна розгалужена мережа банків, фондів, інвестиційних і страхових компаній						
Центри розвитку МСП	1100	521	313	374	600	1200	450
Інформаційні центри	1100	521	13	33	34	50	45
Бізнес-інкубатори і технопарки	330	186	11	182	216	26	471
Центри просування експорту	20	15	Мережа	Мережа	26	123	60
Соціальні центри	118	41	186	90	41	н/д	98
Громадська підтримка	Лобювання інтересів МСП різними громадськими, підприємницькими і професійними об'єднаннями на усіх рівнях законодавчої і виконавчої влади						

Наведені дані вказують на фундаментальну роль МСП в соціально-економічному і політичному житті кожної країни, оскільки в секторі МСП діє переважна більшість підприємств, зосереджена велика частина економічно активного населення і робиться приблизно половина ВВП. За даними статистичної служби Європейського союзу (ЄС) Eurostat в країнах співдружності з 20 млн активно діючих підприємств, за винятком фінансового сектора, 67,4% відносилось до малого і середнього бізнесу [5]. А, у США, Японії, Великій Британії, Федеративній Республіці Німеччині, Італійській Республіці, Французькій Республіці серед підприємств близько 9% є малими і середніми [6]. В умовах періодичних криз, а так само при реструктуризації економіки і в процесі переходу до постіндустріального розвитку відбувається спад виробництва в традиційних галузях промисловості при постійному скороченні зайнятості.

У цих випадках яскраво проявляється одна з найважливіших особливостей МСП – можливість швидкої генерації нових робочих місць, що значною мірою послабляє соціальну напруженість в депресивних зонах. Наприклад, в США за період 1976-1996 рр. великі підприємства втратили 500 тис. робочих місць, а сектор МСП за цей час створив 3,2 млн нових робочих місць [7]. Просте порівняння рівня розвитку МСП в різних країнах (табл. 1.1) показує, що Україні належить ще пройти значний шлях щодо реструктуризації своєї економіки для переходу від системи великого і багато в чому ще монополізованого виробництва до гармонійного поєднання великих, середніх і малих підприємств.

Найбільш поширені заходи підтримки і розвитку МСБ і держави, в яких ці заходи практикуються представлено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Державна політика підтримки МСБ в частині підвищення доступності фінансування
(згідно з дослідженнями МСП Банку)**

Заходи державної підтримки сектора МСБ	Країни
Збільшення обсягів підтримки у вигляді гарантій по кредитах МСБ	Канада, Чилі, Данія, Фінляндія, Угорщина, Італія, Корея, Нідерланди, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Таїланд, США, Великобританія
Надання особливих умов по гарантіях для стартапів	Канада, Данія, Нідерланди
Збільшення державних гарантій по експортних операціях	Канада, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Швейцарія, Іспанія, Великобританія
Збільшення долі прямого фінансування МСБ	Канада, Чилі, Угорщина, Корея, Сербія, Словенія, Іспанія
Субсидування процентних ставок	Угорщина, Португалія, Росія, Іспанія, Туреччина, Великобританія
Податкові пільги, відстрочення платежів	Франція, Ірландія, Італія, Нова Зеландія, Іспанія, Великобританія, Росія
Створення банків, що спеціалізуються на кредитуванні МСБ, у тому числі кредитуючих МСБ з негативною процентною ставкою	Ірландія, Данія
Фондування Центральним банком кредитних організацій	Великобританія

Найбільш популярною мірою державної підтримки малого і середнього підприємництва практично в усіх країнах є надання державних гарантій по кредитах МСБ. Усі країни, вказані в таблиці вище (за винятком Ірландії і Нової Зеландії), мають свої державні гарантійні програми. В якості інших заходів підтримки сектора МСБ у вказаних країнах використовуються як цільові кредити (наприклад, на розвиток інновацій) з пільговими умовами (у Росії, Швейцарії та ін.), мікрофінансування, гарантії по експортних операціях, податкові пільги.

У Канаді позика, що виділяється, на десять років не перевищує 250 тис. доларів під 2-3% річних. В інших випадках, частково компенсуючи будь-які втрати по позиках, федеральний уряд полегшує малому бізнесу отримання позики.

У Кореї державні кошти для підтримки МСБ витрачаються за трьома напрямками: надання пільгових кредитів (термін до 8 років і процентна ставка на 2,5-3% нижче банківської), розробка і впровадження нових технологій, поповнення обігових коштів.

В Японії позики можна отримати під 2-4% – стимулювання кооперативної діяльності МСБ, коли вітається об'єднання малих підприємств в кооперативи (суто японський підхід, що означає, що можна отримати землю, пільгові кредити під розвиток нових технологій, під транспорт, загальну стоянку для автомашин й ін.).

У Сінгапурі при отриманні кредиту строком до 4 років діє ставка в 5% річних, а при отриманні довгострокового кредиту – 6,5%. Спеціальне пільгове

кредитування передбачене для мікрофірм, чисельність персоналу яких не перевищує 10 чоловік. Кредитно-банківська система Сінгапуру об'єднує близько 700 різних фінансових організацій, у тому числі 122 комерційні банки (з них 116 – іноземних), 7 фінансових і 146 страхових компаній.

У Кореї питаннями регулювання малого бізнесу займається 15 організацій, велика частина з них урядові. Засновані два банки і два фонди, орієнтовані на малий бізнес. Слід зазначити, що стимулюванням експорту продукції малих підприємств займаються великі зовнішньоторговельні структури. Вони досліджують ринок, забезпечують підприємців інформацією, допомагають вийти на світовий ринок, ведуть роботу з питань зниження податків, митних тарифів і ставок пільгових кредитів.

В умовах ринкових стосунків і глобалізації світової економіки, постійно зростає роль науково-технічного прогресу в забезпеченні конкурентоспроможності національних економік. Тому прискорений розвиток і підтримка інноваційної сфери набуває дуже важливого значення. Поширені такі заходи:

1) державні програми фінансової і технічної підтримки інноваційних МСП, виконуючих НДДКР з тематики урядових організацій (США, Японія, Великобританія, Індія, Китай та інші країни);

2) пряме фінансування (субсидії, позики), які досягають 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США та ін.);

3) надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); безвідплатні позики на покриття 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина);

4) цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично в усіх розвинених країнах);

5) створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Великобританія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);

6) зниження державних мит для індивідуальних винахідників і представлення їм податкових пільг (Австрія, Німеччина, США, Японія та ін.), а також створення спеціальної інфраструктури для їх підтримки і економічного страхування (Японія);

7) безкоштовні послуги патентних повірених із заявок індивідуальних винахідників, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина, Японія, Індія);

8) пільгове оподаткування підприємств, діючих в інноваційній сфері, у тому числі виключення з оподаткування витрат на НДДКР, особливе оподаткування університетів і НДІ (США, Великобританія, Індія, Китай, Японія);

9) законодавче забезпечення захисту інтелектуальної власності і авторських прав (в усіх розвинених країнах);

10) державні програми по зниженню ризиків і відшкодуванню ризикових збитків (США, Японія);

11) створення широкої мережі фондів венчурного капіталу, що використовується для реалізації інноваційних проектів силами МСП (в усіх країнах, що розвиваються);

12) створення мережі наукових парків, бізнес-інкубаторів і зон технологічного розвитку (в усіх країнах);

13) створення потужних державних організацій (корпорацій, агентств), що забезпечують усебічну науково-технічну, фінансову і виробничу підтримку інноваційних МСП (США, Японія, Індія, Китай та інші країни);

14) інформаційно-пошукові спеціалізовані сайти про прогресивні технології і інноваційні розробки, що дозволяють зацікавленим підприємствам швидко знайти необхідні технічні рішення і можливих партнерів.

Узагальнюючи дані по міжнародній практиці підтримки малого і середнього бізнесу в розвинених країнах можна виділити такі тенденції.

1. Уряди більшості країн світу розглядають сприяння розвитку МСБ як основу державної економічної політики, щорічно ініціюючи численні державні програми вартістю в десятки мільярдів доларів.

2. Основними інструментами підтримки є фінансова й інфраструктурна, а також консалтинг, інформаційна підтримка, сприяння експорту.

3. Основними цілями програм підтримки МСБ є створення нових підприємств, підтримка інновацій і використання нових технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, особливо на світових ринках, створення нових робочих місць, розвиток окремих регіонів і галузей.

4. Законодавство у багатьох країнах спрямоване на зниження адміністративних бар'єрів, правове регулювання здійснюється переважно через норми прямої дії, встановлені в законах, а не підзаконних актах, проводиться активна антимонопольна політика, приймаються заходи по припиненню недобросовісної конкуренції по відношенню до малих підприємств.

5. У країнах культивується принцип кооперації великих, малих і середніх підприємств, причому вони взаємно доповнюють один одного, особливо у сфері спеціалізації окремих виробництв і в інноваційних розробках.

Відносно країн, що розвиваються відзначимо, що розвиток малих господарських форм в них, пов'язаний з такими чинниками. По-перше, ця дія демонстраційного ефекту розвинених країн. По-друге, це демографічні процеси в країнах, що розвиваються, які загострюють проблеми забезпечення зайнятості і мінімальних доходів для основних верств

населення. Хронічна незанятість, безробіття в її застійній, прихованій і відкритій формах – головні причини убогості в країнах, що розвиваються, якою уражено від третини до половини їх населення. Підтримка малого бізнесу в економічних програмах урядів країн, що розвиваються, стала реакцією на комплекс цих негативних явищ. Третім чинником економічного відродження малого підприємництва стало усвідомлення неадекватності стратегії індустріалізації в її імітаційному, наздоганяючому варіанті. Проте, при всій своїй суперечності, індустріалізація істотно змінила структуру світової економіки, сформувала якісно інше розміщення світових продуктивних сил, посилила значення нових технологій у виробництві, створивши тим самим об'єктивну основу для поширення малих і середніх підприємств та їх модернізації.

Зростання і розвиток сектора малого бізнесу тісно пов'язані з процесами глобалізації у світовій економіці, вражаючи своїми масштабами і динамізмом. У 90-ті роки ХХ ст. типовим проявом глобалізації підприємництва стало зростаюче використання транснаціональними корпораціями малих форм підприємництва в країнах, що розвиваються, для розширення своїх виробничих і збутових мереж.

Наступним чинником розвитку малого і середнього бізнесу в країнах, що розвиваються, є урбанізація, яка продовжує набирати силу. Збереження і стрімкий розвиток малого підприємництва багато в чому визначає його тісний зв'язок з аграрним сектором, в якому проживає і зайнята основна маса населення країн, що розвиваються [8].

У цілому форми підтримки малого і середнього підприємництва в країнах, що розвиваються, повторюють успішні практики країн-лідерів економічного розвитку, що є природним процесом. Можна виділити основні напрями підтримки МСП:

1. Під впливом прикладу розвинених економік, в держави, що розвиваються, приходять розуміння того, що малий і середній бізнес може виступати основою державної економічної політики.

2. Основними інструментами підтримки є фінансова і інфраструктурна допомога сектору МСП. У деяких країнах досить розвинена система навчання підприємців і інформаційна підтримка нового бізнесу в плінні тривалого часу.

3. Загальний напрям при стимулюванні бізнесу – інноваційні виробництва і розробки. У багатьох країнах створені досить сприятливі умови для розробки і впровадження інновацій.

4. На законодавчому рівні держава вживає заходи щодо спрощення реєстрації нових підприємств, для суб'єктів МСП спрощується система оподаткування.

5. У багатьох країнах надається велика підтримка національним меншинам, репатріантам і біженцям у відкритті власного бізнесу.

6. Приділена велика увага експортоорієнтованим підприємствам, створені організації і фонди, які надають інформаційну і фінансову підтримку.

7. Широко поширені бізнес-інкубатори, технопарки і вільні економічні зони, в яких підприємці отримують істотні пільги і підтримку при веденні бізнесу.

Таким чином, багаторічний досвід розвинених країн та країн, що динамічно розвиваються, показує високу соціально-економічну значущість малого і середнього підприємництва. Кожна з цих держав розробляє довготривалу політику досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку суспільств і приймає відповідні рішення щодо залучення до цієї роботи наймасовішої та ініціативної частини населення, що сформувалася в секторі МСП. У зв'язку з цим держава робить ряд правових, організаційних і інших заходів, стимулюючих усебічну підтримку і розвиток МСП в напрямках, що відповідають інтересам суспільства. Проте, при цьому використовується варіативність заходів, механізмів і інструментів підтримки МСП, різноманітність організаційних форм інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва.

2. Системи регулювання малого і середнього бізнесу у розвинених країнах світу

Система регулювання та підтримки малого бізнесу в Європі почала формуватися у 70-ті роки минулого століття, при якій було ліквідовано адміністративні бар'єри для малого бізнесу, внесено зміни до оподаткування податком на додану вартість, у соціальну політику держав, а також скориговані умови фінансування малого бізнесу. Також була розроблена Європейська хартія для розвитку малого бізнесу Європи, яка надає значні переваги фінансового, технологічного, інформаційного та кадрового забезпечення. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється через спеціальні програми, які фінансуються із Структурних фондів Євросоюзу, Фонду регіонального розвитку, Соціального розвитку, а також через програми окремих держав [9].

Підтримка малого та середнього бізнесу в Європі здійснюється на регіональному, національному та наднаціональному рівнях. Політика підтримки підприємництва в Європі здійснюється через діяльність держав та через спеціальні програми, які реалізуються під егідою ЄС. У липні 2008 р. було прийнято так званий «Акт малого бізнесу для Європи» («A small business act for Europe»), спрямований на створення сприятливого середовища для полегшення функціонування малого підприємництва та реалізації його потенціалу повною мірою. В Акті наведено принципи та конкретні заходи урядів країн-членів ЄС, яких вони повинні дотримуватись, реалі-

зовуючи регуляторну політику сприяння конкурентоспроможності, а отже, і розвитку малих підприємств.

1 грудня 2009 р. Радою з конкурентоспроможності було прийнято документ «Conclusions on the small business act», відповідно до якого визначалася роль малого та середнього бізнесу в економічному зростанні Європи, а також визначалися шляхи його підтримки. Зокрема, було визначено три пріоритетні сфери: покращення доступу до фінансів, полегшення виходу на ринок та створення регуляторного середовища для підтримки малого та середнього бізнесу. Упровадження такої політики щодо малих та середніх підприємств має здійснюватися як на наднаціональному, так і на національному та регіональному рівнях [10].

У березні 2010 р. ЄС було прийнято нову стратегію економічного розвитку «Європа-2020»: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання. Цей документ визначив п'ять стратегічних цілей розбудови ЄС на вказаний період: підвищення зайнятості, розвиток наукових та науково-дослідних розробок, зміна клімату/енергії, підвищення рівня освіти, подолання бідності та соціальної ізоляції. Означені цілі зумовили перегляд усього спектра політик ЄС, у тому числі у сфері підтримки малих та середніх підприємств [11].

Головними цілями наддержавного регулювання і підтримки малого і середнього бізнесу є: зміцнення єдиного внутрішнього ринку, інтернаціоналізація підприємницької діяльності на рівні підприємств, усунення адміністративних бар'єрів і створення єдиного економічного простору в ЄС шляхом уніфікації законодавчої бази щодо малого бізнесу.

Національна політика в країнах-членах ЄС має на меті надання кращих умов для бізнес-діяльності, збільшення конкурентоспроможності і зростання. При цьому помітний відхід від «важкої» підтримки у формі позик і дотацій та перехід до «м'якої» підтримки в формі консультаційних послуг. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється через спеціальні програми, які фінансуються із Структурних фондів Євросоюзу, Фонду регіонального розвитку, Соціального розвитку, а також через програми окремих держав.

Виробленню управлінських рішень на рівні Європейської комісії сприяє механізм взаємодії держави та підприємців, який реалізується відповідно до Закону про малий бізнес (2008 р.). Так, з метою виявлення 10 найобтяжливіших для підприємців законів Європейською комісією було проведено консультації майже із 1 тис. МСП та комерційними організаціями, у ході яких найбільш проблемними виявились: REACH (реєстрація, оцінка, дозвіл й обмеження хімічних речовин); оподаткування (зокрема

ПДВ), нормативно-правові акти у сфері загальної безпеки продукції та упаковки, нагляд за ринком, перелік небезпечних відходів, законодавство, пов'язане із захистом даних, модернізований Митний кодекс та ін.

Не менш важливим напрямом формування сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємства, створення нових робочих місць в Європі є: формування культури підприємництва шляхом виховання нового покоління підприємців; формування підприємницької освіти, професійної підготовки для підтримки зростання та створення бізнесу.

Останніми роками, незважаючи на економічну кризу, яка охопила майже всі країни світу, мале підприємство у країнах-членах ЄС продовжує активно розвиватись. Звичайно, має місце нерівномірність його розвитку, але позитивна тенденція визначається в усіх регіонах. Уряди всіх країн докладають немало зусиль з метою вдосконалення підприємницького середовища і створення умов для успішного функціонування малого бізнесу.

Таким чином, в ЄС проводиться активне регулювання малого і середнього бізнесу і виявляється широке сприяння його розвитку з використанням форм і методів, що враховують потреби європейської інтеграції. Вивчення і використання досвіду ЄС у малому і середньому підприємстві може істотно вплинути на його поживлення й успішний розвиток з урахуванням реального стану економіки України. Розглянемо як приклад системи регулювання та підтримки МСП країн ЄС – Франції, Німеччини і Великобританії та розвинутих країн світу – США, Канади, Японії та Китаю.

У **Франції** державна політика спрямована на створення і зростання нових МСП, економічний розвиток регіонів і збільшення зайнятості, на активізацію інноваційної діяльності, розвиток електронного бізнесу і вдосконалення системи обслуговування МСП з метою забезпечення їх економічної стійкості і високої конкурентоспроможності на світових ринках. Ця політика відбита в п'ятирічних планах і програмах, погоджених урядом із регіонами і фінансується ними в рівних частках, із залученням засобів із фондів ЄС і приватного капіталу. Програми реалізуються державними й уповноваженими партнерськими організаціями. Міністерство фінансів, економіки і промисловості (МФЕП) комплексно вирішує питання реалізації національної економічної і технічної політики (рис. 2.1). Для цього в МФЕП створено «Управління торговими, ремісничими підприємствами і підприємствами щодо надання послуг».

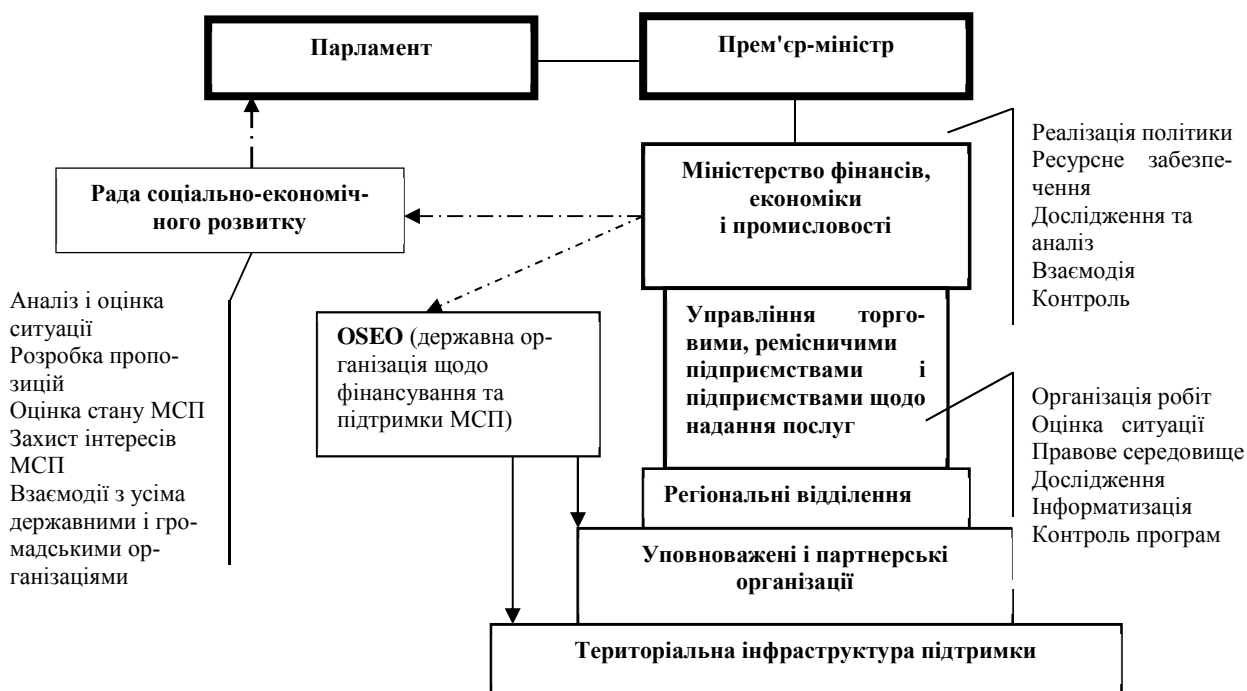

Рис. 2.1. Структура державного регулювання МСП во Франції

Важливу роль в підтримці малих підприємств грає «Французьке інноваційне агентство «OSEO» («Oeuvre suisse d'entraide ouvriere»), що охоплює усі регіони Франції за допомогою своєї регіональної мережі, об'єднало в 2005 р. «Французьке національне інноваційне агентство «ANVAR» («Agence nationale de valorisation de la recherche»), «Банк розвитку малого і середнього бізнесу «BDPME» («Banque du Developpement des PME») і «Французьке товариство страхування капіталів «Sofaris» [12].

Результатом реалізації у Франції державно-приватного партнерства стало особливе Національне агентство щодо створення підприємств для допомоги в заснуванні бізнесу, а також запобіганні банкрутству. Допомогу надають й інші суб'єкти: органи місцевого самоврядування, торгово-промислові палати, фонди, створені великими корпораціями (які натомість одержують податкові пільги). Створені гарантійні фонди, які надають допомогу в пошуку джерел фінансування початкуючим підприємцям. Є і організація, створена для захисту інтересів бізнес-співтовариства – «Рух французьких підприємців».

Державна стратегія розвитку МСП Франції спрямована на підвищення гнучкості, стійкості і конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації економіки і орієнтована на виконання таких завдань:

- вдосконалення системи навчання і перепідготовки фахівців для МСП;

- стимулювання інноваційної діяльності, допомога в трансферті нових і високих технологій для підвищення експортних можливостей МСП;

- поліпшення взаємодії державних установ, партнерських і громадських організацій в цілях ефективного реалізації національних і європейських програм підтримки і розвитку МСП;

- дерегуляція і мінімізація бюрократичних процедур в підприємстві;

- усебічний розвиток інформаційних технологій і електронного бізнесу, як напрямів діяльності, що найдинамічніше розвиваються.

Заохочується пільгами, а в окремих випадках і підйомними, відкриття бізнесу в економічно депресивних зонах. У вигляді звільнення від податків на три роки, а також консультативної допомоги існує система підтримки безробітних, що вирішили створити власний бізнес. Практично усі власники малих підприємств можуть розраховувати на отримання пільгових кредитів, позик і субсидій. За ініціативою Міністерства фінансів, економіки та промисловості створено французьке суспільство щодо страхування капіталів від ризику «Sofaris», яке бере на себе гарантії – поруки за кредити середніх і малих підприємств, що видаються банками.

Французька система державного регулювання та підтримки МСП, існуюча більше 25 років, показала свою ефективність, приносячи державі не лише податкові доходи, але і зниження рівня безробіття у вигляді зростаючої кількості робочих місць, що забезпечуються суб'єктами малого і середнього бізнесу.

У Німеччині МСП також є одним з найважливіших секторів економіки, на які доводиться близько 50% ВВП Німеччини, там зайнято 63% робочої сили (більше 3,7 млн).

Влада Німеччини підтримує інтерес населення до ведення підприємницької діяльності, даючи сімейним підприємствам малого або середнього розміру значні податкові послаблення. Існують програми щодо фінансування МСП, у рамках яких надаються кредити, у тому числі довгострокові, під понижені і фіксовані на тривалий термін процентні ставки. Програми регіональної підтримки підприємців включають інвестиційну допомогу у вигляді грантів або додаткового зниження ставок за кредитами. Ці заходи передбачені головним чином для бізнесу, розташованого в певних регіонах з несприятливими умовами, а також для інвестування пов'язаної з бізнесом інфраструктури і туристичних об'єктів. Окрема увага приділяється сприянню виходу на зарубіжні ринки, для цього проводиться спеціальне консультування, організуються ярмарки, виставки тощо.

Державна політика здійснюється у рамках структурних реформ, спрямованих на прискорений вихід германської економіки із застою і на посилення сектора МСП, підвищення його конкурентоспроможності і забезпечення його подальшого зростання. Пріоритетними напрямками підтримки будуть інноваційна діяльність, освоєння високих технологій, навчання і підвищення кваліфікації, розвиток експортних можливостей, створення нових підприємств і стимулювання самозайнятості (особливо в землях колишньої НДР). Фінансова підтримка в рівних частках виділятиметься на федеральному і земельному рівнях, переважно – у вигляді гарантій і поручительств спеціальних державних фінансових інститутів сприяння МСП. На ці ж цілі спрямовуються значні засоби ЄС і будуть притягнені приватні інвестиції. Координація діяльності усіх державних і партнерських організацій щодо реалізації цієї політики покладена на Федеральне міністерство економіки і праці (ФМЕП) (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Структура державного регулювання МСП у Німеччині

У Німеччині існує спеціалізований урядовий орган, що здійснює підтримку МСП, який має достатні ресурсні можливості і повноваження – Директорат малого і середнього бізнесу, ремісництва, послуг і вільних професій, який реалізує спеціальні програми в допомогу розвитку МСП. Контролює реалізацію цих програм спеціальний державний орган.

Адвокат, член Палати адвокатів м. Франкфурт-на-Майні С.Г. Шмідт відмічав: «Одним з наріжних каменів сучасної соціальної ринкової економіки Ні-

меччини є підтримка конкурентного середовища між суб'єктами господарської діяльності. Наявність конкуренції примушує учасників ділового обороту чутливо реагувати на переваги споживача, постійно удосконалювати пропоновані товари і послуги, знижувати в межах можливого і розумного ціни, створювати нові продукти і зрештою сприяти гнучкішому перерозподілу інвестиційних потоків на користь ефективніших власників. В той же час «дика» конкуренція – відсутність якого-небудь регулю-

вання засобів і способів конкурентної боротьби або недостатньо ефективне регулювання в цій області – здатна привести до значного утиску прав кінцевих споживачів, нав'язуванню за допомогою недобросовісної реклами непотрібних споживачеві товарів і послуг, відмиранню менш великих, передусім «нішевих» господарюючих суб'єктів, і, як наслідок, монополізації ринку великими суб'єктами і зменшенню асортименту товарів і послуг, збільшенню їх вартості і т.д. Мета регулювання ринкової конкуренції полягає, таким чином, в забезпеченні правовими засобами працездатності ринкових механізмів попиту і пропозиції, сприяючих отриманню як економічних, так і соціальних вигод для окремих учасників господарського обігу і суспільства в цілому в довгостроковій перспективі [13].

Відповідно до національного законодавства усі німецькі компанії, за винятком ремісничих і фермерських господарств, мають бути членами промислово-торговельної палати, завданням яких є надання усіякої підтримки і допомоги МСП Німеччини. Пільгове кредитування малого бізнесу полягає в: кредитуванні малих і середніх підприємств, орієнтованих на інноваційну діяльність; кредитуванні проектів, спрямованих на збереження і поліпшення сприятливої екологічної обстановки, зв'язаних з охороною довкілля; кредитуванні малого бізнесу, що бере участь у розвитку відсталих економічних регіонів Німеччини; кредитуванні підприємств, що займаються будівництвом і рішенням житлових проблем; у проектному фінансуванні підприємств, зайнятих в певних галузях, що найбільш потребують корінної модернізації виробництва.

Основними напрямками державної підтримки малих підприємств у Німеччині є: надання пільгових кредитів на започаткування справи, зростання, розбудову чи модернізацію підприємств; пільгове оподаткування; стимулювання інноваційної діяльності (на інноваційну діяльність малих підприємств держава виділяє близько 2,5% ВВП країни); фінансування участі в капіталі великих підприємств; довготермінове інвестування; гарантування позик; інвестиційна допомога у проведенні енергоощадних заходів; стимулювання інноваційної діяльності; підвищення кваліфікації кадрів [14].

Важливим моментом німецького досвіду державної політики у сфері малого інноваційного бізнесу є укріплення зв'язків освіти з наукою. Успішним прикладом такої кооперації є містечко Адлерсхоф, на території якого функціонує 12 науководослідних інститутів, 6 університетів та 40 підприємств, на яких працює близько 5 тисяч висококваліфікованих спеціалістів у сфері оптичних технологій і фотоніки, нових матеріалів і мікросистемних технологій, інформаційно-телекомунікаційних технологій. Лише за перші 15 років функціонування цього містечка у його розвиток було вкладено 1,4 млрд

євро. Приріст обороту Адлерсхофу становить 11% на рік [15].

Державна політика **Великобританії** спрямована на покращення ефективності регуляторної політики, на ліквідацію застарілого і неефективного регулювання та створення зручних нормативних принципів і вирішення невідповідностей у системі регулювання [16]. Програма Уряду націлена на створення кращих у світі умов розвитку сектора МСП. Виконавчий орган щодо вдосконалення регулювання (The Better Regulation Executive) відіграє провідну роль у просуванні програми заходів, спрямованих на спрощення регулювання (рис. 2.3). Цей орган входить до Департаменту у справах бізнесу, інновацій та профпідготовки. Він забезпечує реалізацію програми регуляторної реформи на всіх рівнях Уряду. До його функцій відносяться: робота з відомствами для покращення регулювання і координація їх роботи; робота з відомствами та регуляторами щодо спрощення і вдосконалення діючих регуляторних актів; робота з регуляторами (у тому числі місцевих органів влади) та відомствами щодо зміни ставлення і підходів до регулювання у бік врахування більш високого ризику [4].

Крім того, бізнес може мати безпосередній вплив на розроблення і реалізацію регуляторних правил, які впливають на них, через створення запиту до виконавчого органу зі своїми пропозиціями щодо удосконалення запропонованого регулювання.

Найважливішою частиною ефективною стратегії регулювання та її реалізації, а також роботи Виконавчого органу є дотримання п'яти принципів. Відповідно до принципів кожне регулювання повинно бути: прозорим, підзвітним, пропорційним, послідовним і цілеспрямованим. Політика Уряду Великобританії є досить ефективною щодо підтримки конкурентоспроможності національних виробників у всіх секторах економіки за допомогою реалізації стратегії вдосконалення організації системи органів державної влади і зниження адміністративних бар'єрів та регулювання. Великобританія займає найкращі позиції в Європі у рейтингу легкості ведення бізнесу (за даними Світового банку) [17].

Важлива роль у стимулюванні розвитку дрібних підприємств належить бюджетній, податковій і кредитній політиці держави. Для дрібних фірм встановлені знижені ставки податків, відкладена оплата рахунків; складання балансу для розрахунку податку на додану вартість ведеться тільки після сплати своїх рахунків; ефективна система знижок при сплаті прострочених позик; пільги при стягуванні місцевого податку на майно. За урядовою «Програмою гарантування кредитів» велика частина (70-80%) кредитів, що надаються банками дрібному бізнесу, гарантується урядом.

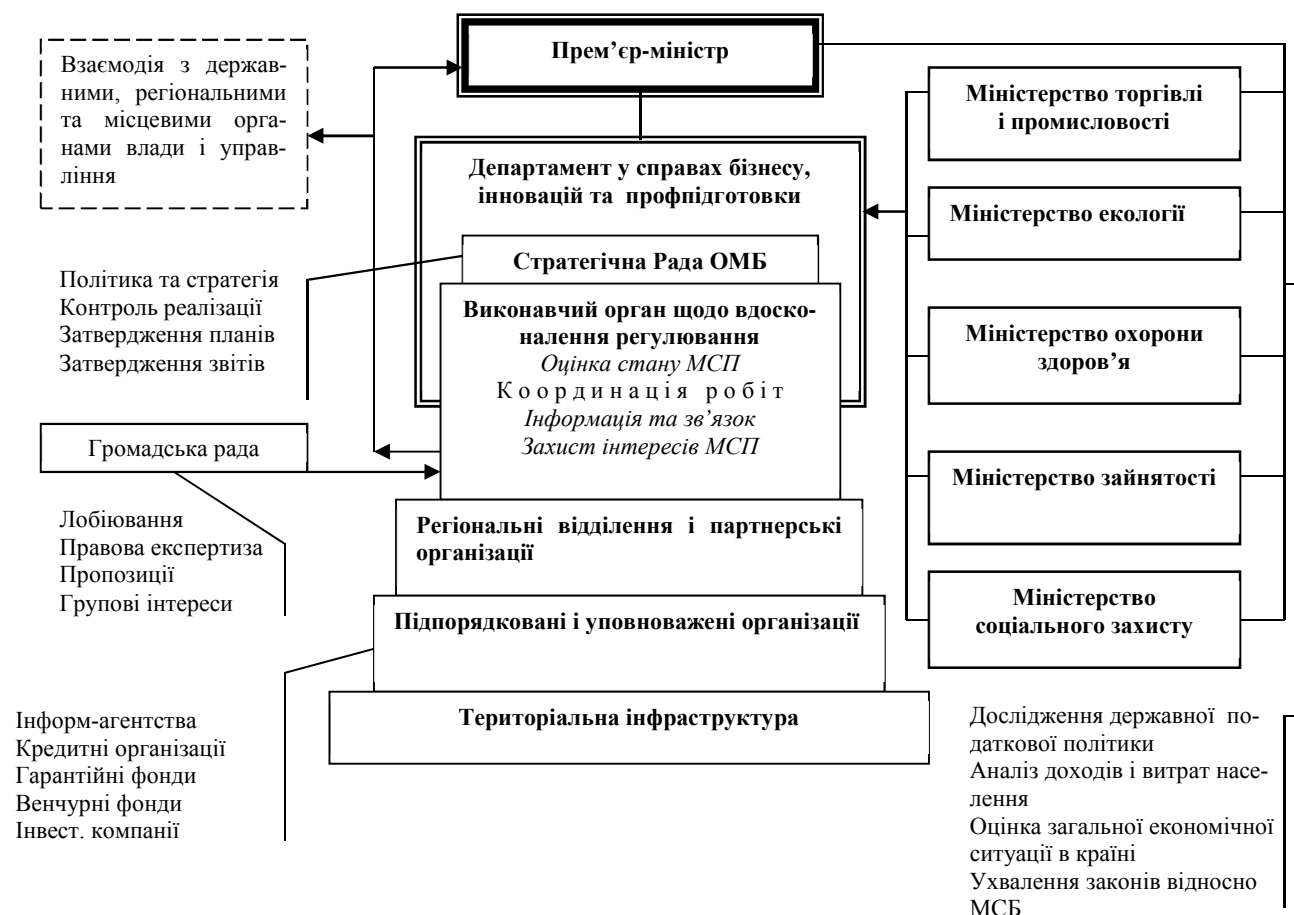

Рис. 2.3. Структура державного регулювання МСП у Великобританії

Пріоритетною сферою підприємницької діяльності у Великобританії визначено інновації. На розвиток інноваційної діяльності держава витрачає понад 30 млн дол. США на рік (2% ВВП). Крім того, з метою активізації інноваційної діяльності вона застосовує такі засоби, як пільгове оподаткування, субсидії, списання на собівартість продукції витрат на НДДКР, кредитні гарантії [18].

Корисним моментом Британського досвіду державного регулювання малого бізнесу для України є підтримка підприємництва у кризових регіонах. З цією метою створюються зони вільного підприємництва, в яких функціонують державно-комерційні фонди, що надають пільгові кредити і ділові послуги. Важливе значення має програма «Дії для міст», метою якої є оздоровлення старих промислових центрів і поліпшення соціального клімату у виробничих кварталах.

У США державна політика визначена як усебічна підтримка МП і свобода підприємництва, справедлива конкуренція, розвиток приватної ініціативи для прояву усіх потенційних можливостей особи, як основи економічного розвитку і національної безпеки країни. Найвищий державний орган, який реалізує політику і відповідальний за розвиток

сектора МП – Адміністрація Малого Бізнесу (АМБ), створена в 1953 р., підзвітна тільки Президентові і Конгресу країни (рис. 2.4).

Організаційно в структуру АМБ входить Адвокатура і Генеральна Інспекція, проте їх діяльність не залежить від керівництва АМБ. Це дає можливість Адвокатурі і Генеральній Інспекції здійснювати незалежну оцінку стану МСП, визначати ефективність діяльності АМБ і пропонувати конструктивні заходи щодо вдосконалення методів і програм підтримки і розвитку МСП.

Економічна допомога малому бізнесу з боку держави у США виявляється на трьох рівнях: 1 рівень – федеральний (Адміністрація малого бізнесу); 2 рівень – уряди штатів, 3 рівень – муніципальний. Більше 70% щорічного бюджету Адміністрації (понад 2 млрд дол. США) спрямовується безпосередньо малим підприємцям у вигляді як прямого субсидування деяких видів підприємницької діяльності, так і непрямого стимулювання розвитку малого бізнесу. З метою поліпшення доступу малих підприємств до кредитних ресурсів, Адміністрація виступає гарантом за виданими підприємцям позиками і забезпечує за рахунок своїх гарантійних фондів до 90% вартості застав [19].

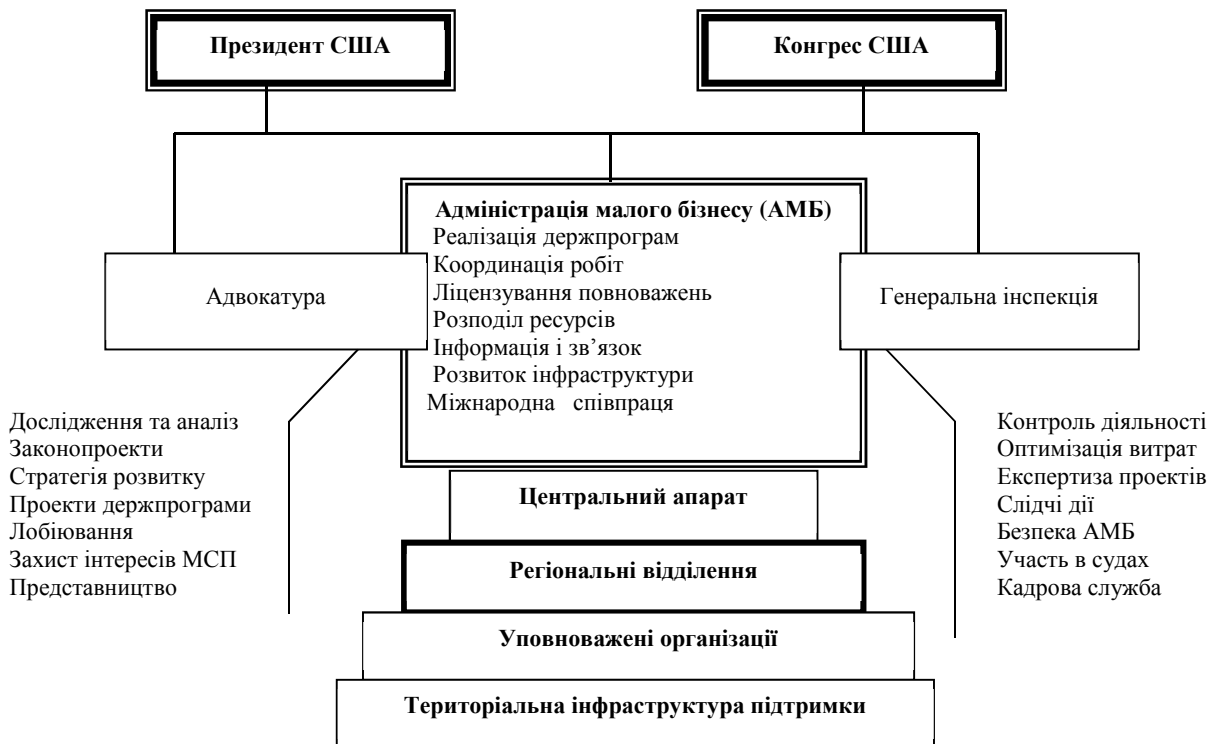

Рис. 2.4. Структура державної підтримки МБ у США

Чинне законодавство США визначає підприємництво пріоритетною сферою економічного розвитку держави. Основними напрямками державної політики є: доступ до капіталу, освіта, допомога в отриманні державних замовлень (23-27% від усіх замовлень), захист інтересів у суді. Маючи підтримку держави, основна маса відкриттів і винаходів у США припадає на частку дрібних і середніх спеціалізованих фірм, тому що адміністративні механізми передбачають розподіл коштів на користь малих інноваційних фірм. Пріоритетною сферою малих підприємств визначено інноваційну діяльність. З метою підтримки інноваційного підприємництва було створено відповідні структури (науковий фонд, наукову раду, асоціацію розвитку науки, національний центр наукових досліджень), більшість з яких фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Кожен долар, витрачений державою на розробки і дослідження, повертається їй з віддачею у півтора раза. Сьогодні держава в тій чи іншій формі фінансує близько 1/3 витрат малих фірм, які проводять науково-технічні дослідження та розробки [20].

У 42 штатах здійснюються спеціальні програми надання кредитів малому підприємництву, у 32 – надаються позики для купівлі або оренди службових приміщень і у 22 штатах даються гарантії позик. Більшість штатів представляють цілі пакети програм допомоги малим компаніям, часто спільно з корпораціями місцевого розвитку. Органи управління багатьох штатів і великих міст пропонують преференційні програми, розраховані на залучення малого бізнесу до державних програм виробництва товарів і надання послуг населенню [21].

У Канаді малому та середньому підприємництву також відведена важлива роль. Його значення нестримно росло в останній третині ХХ ст., коли орієнтація на великі підприємства як основних носіїв економічного і науково-технічного прогресу змінилася розумінням можливостей малих підприємств, інтересом до відродження культури підприємництва. Державна політика Канади спрямована на ефективне використання ресурсів для розвитку сектора МСП з орієнтацією на інформатизацію, застосування наукових знань і високих технологій. Підтримка МСП спрямована на освоєння недостатньо розвинених або нових сегментів ринку і на досягнення найвищої продуктивності, економічної ефективності і конкурентоспроможності на світовому рівні. Інфраструктура підтримки і розвитку МСП в країні диверсифікована між федеральними, регіональними і галузевими організаціями. Міністерство промисловості Канади (МП) розробляє політику і стратегію підтримки МСП, контролює роботу «Канадської мережі бізнес-послуг» (КСБУ), координуючи її з діяльністю усіх державних і партнерських організацій відповідно до національної інноваційної програми.

Державна стратегія покликана забезпечити стійкий розвиток МСП в умовах критичних змін на внутрішньому і світовому ринках на основі взаємодії федеральних і регіональних органів управління з політичними, громадськими і приватними організаціями шляхом:

- вдосконалення національної інфраструктури підтримки МСП, здатної надати клієнтам якнайпов-

ніший спектр послуг, що дозволяють швидко реагувати на зміну зовнішнього середовища;

- пріоритетного розвитку високоінтелектуальних сфер діяльності;

- поліпшення доступу МСП до інформаційних продуктів і послуг;

- зміцнення зв'язків між підприємцями, регіональними органами управління, членами Координаційної Ради, партнерськими організаціями і зацікавленими сторонами;

- підвищення знань про діяльність фінансових ринків в цілях розширення доступу до фінансових ресурсів і ефективнішого їх використання;

- підвищення кваліфікації працівників МСП і поліпшення системи управління персоналом.

У Канаді, як і в США, розвиток малого підприємства значно полегшується завдяки підтримці і допомозі федеральних структур. Для надання малим підприємствам фінансової допомоги, позик і їх гарантій, а також послуг менеджменту, консультацій, навчання, інформації був створений Федеральний банк розвитку (ФБР). Для малих підприємств зберігається низька ставка федерального податку на прибуток: 15 проти 36% для інших фірм. Провінційний податок на прибуток для малих підприємств також приблизно у 2 рази нижче [22]. На федеральному рівні прийнята Програма допомоги науковим дослідженням малих фірм у промисловості з метою підвищення національної і міжнародної конкурентоспроможності канадських компаній. Розмір допомоги, що надається – від 15 до 350 тис. дол. США строком на 36 місяців.

Досвід азіатських країн із регулювання розвитку малого і середнього бізнесу доцільно розглянути на прикладі найбільш розвинутої країни цієї частини світу – **Японії**. Досвід підтримки і розвитку МСП в цій країні відрізняється високим рівнем впливу держави на основні процеси реформування економіки країни. Після закінчення Другої світової війни, Японія виявилася із зруйнованою економікою і без традиційних джерел сировини. За сприяння США і головним чином при мобілізації усіх національних ресурсів, Японія у відносно короткі терміни відновила і модернізувала свою промисловість, забезпечивши можливість подальшого інтенсивного розвитку економіки країни. Нині Японія знаходиться в числі лідерів світової економіки. Значною мірою це було досягнуто завдяки цілеспрямованій державній політиці, орієнтованій на всемірну підтримку і розвиток МСП.

При дуже обмежених природних ресурсах, вклад Японії у світову економіку зараз складає 17,5%, поступаючись тільки США. В Японській економіці сектор МСП займає домінуюче положення, забезпечуючи 55-60% національного ВВП [23]. Мале підприємство становить майже 99,2% від загального числа всіх підприємств Японії. Воно зо-

середило 80,6% усіх зайнятих в японській економіці і забезпечило 51,6% загального обсягу продажів в обробній промисловості і 80,4% – у роздрібній торгівлі [24].

Основними елементами державного регулювання малого і середнього підприємництва є такі:

1. Фінансування і бюджетне субсидування фундаментальних досліджень і програм розробки нових технологій, здійснюваних державними інститутами і дослідницькими центрами разом з приватними компаніями [23].

2. Підтримка розвитку малого і середнього бізнесу, що включає пільгове кредитування, підтримку технічних проектів, відлагоджену інфраструктуру підтримки малих і середніх підприємств, систему захисту від зловживань з боку великих суб'єктів підприємництва і т. д. Необхідно відзначити, що малі підприємства значно залучені в державні проекти [24].

3. Грошово-кредитне регулювання, у тому числі гнучке варіювання облікової ставки, особливо в час криз [25]. Таким чином, взаємодія вказаних елементів сприяє розвитку малого і середнього бізнесу Японії.

Регулюванням діяльності малого підприємництва в Японії займається Управління малих підприємств, яке підпорядковується Міністерству зовнішньої торгівлі і промисловості Японії. Управління малих підприємств займається контролем виконання антимонопольного законодавства, забезпеченням державного захисту інтересів малого підприємництва країни, обмеженням контролю власників бізнесу, визначенням відповідальності замовників і виконавців при укладенні між ними договірних угод. З метою полегшення процедур отримання кредитів суб'єктами малого підприємництва урядом Японії була створена Корпорація страхування малого і середнього підприємництва і асоціації щодо гарантування кредитів подібно до створення Державних фондів для розвитку і підтримки малого підприємництва Китаю, США і інших країн.

Проведені західними фахівцями дослідження феномену стрімкого розвитку Японської економіки відмічають, що багато в чому, цей успіх базується на тісному зв'язку підприємств великого і малого бізнесу. Потужні компанії, маючи великі ресурси для забезпечення прямих контрактів з великими замовниками (включаючи і держзамовлення), будують свої субпідрядні стосунки з МСП на правовій основі. Відмінною рисою є глибина взаємодії між різними галузями і міра ув'язки дрібних фірм – постачальників і субпідрядників з довгостроковою політикою великих компаній. Рівень взаємодії Японських великих і малих підприємств найяскравіше може бути проілюстрований технологічним принципом «Just – in – time» (система подання матеріалів, деталей і комплектуючих вузлів точно в строк). За-

стосування цього принципу дозволило координувати роботу великих і малих підприємств таким чином, що практично була виключена потреба в значних складських запасах на усіх етапах виробництва. Тільки в автомобільній промисловості це дало можливість заощадити до 800\$ на кожному автомобілі [25]. Причому глибока взаємодія великих і середніх підприємств проявляється практично в усіх галузях виробництва, де значна частина операцій робиться силами численних спеціалізованих малих підприємств.

Дуже важливою для малих і середніх фірм є технологія виробництва, а тому велика увага приділяється інноваціям – покращенню технологічних процесів, розробленню нових товарів на основі досліджень та наукових ефективних розробок. Інноваційні підходи застосовуються не лише у виробничих процесах, а й у підходах до управління людськими ресурсами, підвищуючи завдяки цьому продуктивність праці. Наукові дослідження фінансуються через утримання наукових центрів, лабораторій, інститутів. Питома вага державних витрат на дослідження і розробки сягає 3,4 % ВВП країни, а їх частка у структурі внутрішніх затрат на дослідження і розробки перевищує 16 % [25].

Уряд Японії на усіх рівнях влади виділяє субсидії на функціонування суб'єктів малого підприємства, які беруть активну участь у розвитку наукомісткої і високотехнологічної промисловості. Держава виділяє для них позики і надає допомогу в отриманні кредитів шляхом надання поручительств і інших способів кредитних гарантій. В той же час при державній підтримці здійснюється навчання фахівців в спеціально створених центрах і надається кваліфіковане консультування підприємців.

В Японії, як і в Європі, економічні досягнення у сфері малого і середнього бізнесу ґрунтуються на співпраці з державою. В Японії створена розвинена й ефективна інфраструктура підтримки малого підприємства. Характерною особливістю японської моделі державної підтримки підприємницької діяльності є високий рівень субконтракції – урядові замовлення виконує 45 % малих підприємств [25].

Таким чином, досвід зарубіжних країн переконливо показує, що сталий розвиток малого і середнього підприємства можливе лише за наявності політичної волі держави сформулювати необхідні для цього соціальні, економічні, правові, політичні і інші умови. Рішення цієї задачі неможливе без створення на федеральному, регіональному і муніципальному рівнях спеціалізованої, цілісної системи підтримки і розвитку малого та середнього підприємства і виділення адекватних цьому завданню фінансових, організаційних і інших ресурсів.

3. Напрями реформування адміністративного регулювання малого та середнього підприємства в країнах світу

Регулювання – це реальна дійсність, в якій розвивається компанія з моменту свого створення і до закриття. На тлі різних регіональних рейтингів і корпоративних досліджень щодо сприятливості для розвитку підприємницької діяльності особливо виділяється *Ведення бізнесу (Doing Business)*, рейтинг, що складається спільно Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) і Всесвітнім банком (World Bank). У рамках проекту оцінюються і відстежуються зміни нормативно-правових актів, що регулюють діяльність місцевих, передусім малих і середніх компаній, упродовж усього їх життєвого циклу – від створення до ліквідації (рис. 3.1).

В останньому звіті (*Doing Business 2016*) десять областей життєвого циклу МСП були включені в сукупний рейтинг сприятливості умов ведення бізнесу: створення підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до електропостачання, реєстрація власності, отримання кредитів, захист прав міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів і дозвіл неплатоспроможності підприємств [27]. Необхідно відзначити, що доцільне регулювання підприємницької діяльності – це тільки одна з умов, від яких залежить процвітання підприємницької діяльності. Крім того, важливі й інші області, які лежать за рамками дослідження *Doing Business*, у тому числі стабільна макроекономічна політика, високоосвічена робоча сила і добре розвинена інфраструктура.

У центрі уваги дослідження знаходиться аналіз умов регулювання малих і середніх підприємств, оскільки саме ці підприємства є головною рушійною силою розвитку конкуренції, підвищення темпів економічного зростання і створення робочих місць, особливо в країнах, що розвиваються. Проте, до 65% продукції в цих країнах виробляється в неформальному секторі, що нерідко пов'язано з надмірними бюрократичними і нормативними обмеженнями, а підприємства неформального сектора позбавлені доступу до можливостей і механізмів захисту, передбаченим законодавством. Навіть ті підприємства, які діють у рамках формального сектора, не завжди мають рівний доступ до цих можливостей і засобів захисту.

Регулювання, яке захищає споживачів, акціонерів і громадськість, не накладаючи при цьому надмірне навантаження на підприємства, сприяє створенню середовища для процвітання приватного сектору. Раціональне регулювання підприємницької діяльності вимагає наявності як ефективних процедур, так і міцних інститутів, що встановлюють прозорі і здійснимі в обов'язковому порядку правила. Найвищий рейтинг у рамках дослідження «Ведення

бізнесу» відносно сприятливості умов для підприємницької діяльності привласнюється не тим країнам, де відсутнє регулювання, а країнам, урядом яких вдалося створити систему регулювання, що сприяє встановленню ринкових стосунків і захисту важливих державних інтересів, проте що не створює при цьому невиправданих перешкод для розвитку приватного сектора, тобто систему регулювання з

міцними інститутами і низькою вартістю процедур. В усіх цих країнах розвинені як приватний сектор, так і ефективна система регулювання. Це дозволило забезпечити розумний баланс між заходами захисту, передбаченими оптимальними правилами, і необхідністю мати динамічний приватний сектор, який безперешкодно здійснює свою діяльність без надмірно обтяжливого регулювання [26].

Рис. 3.1. Регулювання в областях, що оцінюються в дослідженні «Ведення бізнесу», впливає на діяльність компаній упродовж усього їх життєвого циклу [26]

Там, де регулювання носить обтяжливий характер, а конкуренція обмежена, успіх підприємства, як правило, залежить від наявності «потрібних» зв'язків. А там, де механізми регулювання прозорі, ефективні і прості в застосуванні, енергійним підприємцям простіше брати участь в конкурентній боротьбі, здійснювати інновації і розвивати виробництво. Для формування умов, сприяючих економічному зростанню і принесених їм благ, що забезпечують доступність, для усіх громадян, незалежно від рівня їх доходу, потрібне середовище, в якому новим підприємцям з плідними ідеями нескладно відкривати підприємства і яке сприяє інвестиційній діяльності і зростанню перспективних фірм, тим самим сприяючи створенню робочих місць.

Дослідження Всесвітнього банку показують, що в період фінансової кризи різко зросло число реформ у сфері державного регулювання малого та середнього бізнесу. Таким чином, у період економічного спаду спостерігається прагнення державних органів пом'якшити наслідки кризи шляхом розвитку малого бізнесу та середнього бізнесу і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, що повинно привести до збільшення числа робочих

місць і зростання доходів місцевих бюджетів, які залежать від надходжень від малого і середнього бізнесу.

Реформування у будь-якій сфері державної політики є складним завданням. Регулювання підприємницької діяльності не є виключенням. Для реалізації змін у системі регулювання часто вимагається забезпечити взаємодію між багатьма органами уряду. Наприклад, створення системи реєстрації підприємств за принципом «одного вікна» припускає координацію роботи між реєстром підприємств, статистичним бюро, муніципальною податковою інспекцією, управлінням державної податкової служби і багатьма іншими органами. Проте країнам вдалося її створити.

Уряди проводять реформи, оскільки спрощення і зниження вартості процедур регулювання або зміцнення правових інститутів, пов'язаних з регулюванням підприємницької діяльності приносить багато користі. Результати цих реформ можуть бути визначені кількісно шляхом складання усіх нормативних процедур, платежів і документів, необхідних для малих і середніх підприємств для виконання ряду операцій, таких як створення підприємства, ре-

естрація власності і т.д. Уряди отримують вигоду у вигляді економії коштів, тому що нові системи, як правило, легше за звістку (хоча створення нової системи і включає початкові фіксовані витрати). Підприємства виграють завдяки наявності раціональніших і менш дорожчих процедур або надійніших інститутів. У цілому, вони чинять сприятливу дію на економіку країн, ведучи до створення нових підпри-

ємств, нових робочих місць, забезпечення зростання торгівлі і динамічної економіки.

У останньому раунді дослідження «Doing Business» 2016 брали участь експерти з 189 країн. Висока позиція країни означає, що її регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу. Рівень сприяння є середнім показником країни по 10 індикаторам, кожен індикатор має рівну вагу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рейтинг країн-лідерів «Ведення бізнесу»-2016 та України

	Сінгапур	Нова Зеландія	Данія	Республіка Корея	САР, Гонконг, Китай	Велико-британія	США ...	Україна ...
Рейтинг – легкість ведення бізнесу	1	2	3	4	5	6	7	83
За субіндексами:								
Реєстрація підприємств	10	1	29	23	4	17	49	30
отримання дозволів під будівництво	1	3	5	28	7	23	33	140
підключення до електропостачання	6	31	12	1	9	15	44	137
Реєстрація власності	17	1	9	40	59	45	34	61
отримання кредиту	19	1	28	42	19	19	2	19
захист прав інвесторів	1	1	20	8	1	4	35	88
Оподаткування	5	22	12	29	4	15	53	107
зовнішня торгівля	41	55	1	31	47	38	34	109
виконання зобов'язань за контрактом	1	15	37	2	22	33	21	98
дозвіл неплато-спроможності	27	31	9	4	26	13	5	141

Складено за джерелом: [27].

У цей період було зареєстровано в 122 державах понад 231 нормативно-правових реформ у сфері регулювання підприємницької діяльності – з числа яких 146 реформ було спрямовано на спрощення і зниження вартості дотримання правових норм і 85 реформ були спрямовані на зміцнення правових інститутів. У регіональному розрізі найбільша кількість реформ доводиться на країни Європи і Центральної Азії – 25% від числа загальносвітових. Тут проведено 58 реформ в 23 із 25 держав [28]. Тобто майже кожна країна минулого року реалізувала принаймні по одній реформі, спрямованій на створення комфортніших умов для ведення бізнесу. Країни з найскладнішими процедурами і нерозвиненими правовими інститутами поступово переймають деякі практики, які застосовуються в лідируючих країнах. Особливо активно пройшли реформи в регіоні Африки на південь від Сахари.

В цілому, результати дослідження свідчать, що найбільш сприятливі умови для ведення бізнесу як і раніше відзначаються в країнах з високим рівнем доходу, що є членами Організації економічного співробітництва і розвитку (міжнародної міждержавної організації економічно розвинених країн, що визнають принципи представницької демократії і вільної

ринкової економіки). Найменш сприятливі умови для ведення бізнесу – в країнах Африки на південь від Сахари і в Південній Азії. Так, в країнах Африки на південь від Сахари створення компанії обходиться у багато разів дорожче, ніж в країнах ОЕСР, тому багато підприємств просто відмовляються від офіційної реєстрації і працюють нелегально, в тіньовому секторі економіки. У таких державах для підприємців закритий доступ до організованого кредитування і ринків, а їх співробітники не отримують пільг і залишаються за рамками систем соціального захисту. Крім того, надмірно складні процедури утруднюють діяльність легальних підприємств, так само як і відсутність інститутів і норм регулювання, що забезпечують захист власності і дозволяють підприємцям ефективно використати наявні у них активи. В той же час, за останні роки країни з низьким рівнем доходу скоротили віддаленість від передових практик в два рази більше порівняно з країнами з високим рівнем доходу.

Значна частина з 30 провідних країн щодо сприятливості умов для підприємницької діяльності (Німеччина, Данія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Республіка Корея, Швеція, Японія) представлена країнами, в економіці яких держава традиційно бере

досить помітну участь, у тому числі встановлюючи норми, регулюючи різні аспекти діяльності приватного сектора [29]. У той же час, ці країни мають високі результати не лише по індикаторах дослідження «Ведення бізнесу», але і по інших міжнародних індикаторах, що характеризують різні параметри конкурентоспроможності.

Загалом реформи були спрямовані на зниження адміністративного навантаження і спрощення процедури створення нових підприємств. Багато країн спростили процедуру видачі дозволів на будівництво, реєстрацію майна і зовнішньоторговельні операції. Зміни в законодавстві, що стосуються зменшення видів діяльності, які повинні ліцензуватися, спрощення процедур отримання ліцензій і сертифікатів, скорочення числа інстанцій, які повинні видавати дозволи при відкритті нових підприємств, і перевірок з боку контролюючих органів проводяться як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Не проводять реформи в цій області тільки найбільш бідні країни або країни, втягнуті в різного роду озброєні конфлікти.

Ухвалення законів – це перший етап в проведенні реформи, проте основні проблеми виникають при реалізації цих законів. Тому важливо знати досвід інших країн, щоб підготувати умови, за яких реформи проходять найбільш успішним чином. Емпіричні дослідження в області регулювання малого бізнесу по різних країнах (як правило, це аналіз процедур відкриття нових підприємств) показують, що спрощення цих процедур приводить до зростання підприємницької активності, збільшенню продуктивності і скорочує рівень корупції.

У роботі Klapper et al. (2004) проводиться аналіз обмежень на створення нового бізнесу в європейських країнах. Висока міра регулювання процесу відкриття нових підприємств приводить до того, що в галузях, де воно привело до істотного зниження числа щорічно реєстрованих підприємств, порівняно з природним рівнем для цієї галузі середня кількість реєстрованих підприємств істотно вище, а подальші темпи їх розвитку нижчі [30].

Проблема зайвого регулювання виходу на ринок малих підприємств – це послаблення міри конкуренції усередині галузі, що призводить до більшої монополізації виробництва. Fisman, Sarría - Allende (2010), використовуючи дані по 57 країнам, показали, що жорстке регулювання виходу на ринок у визначених галузях призводить до того, що в них діє менше великих підприємств, що означає меншу міру конкуренції [31]. Більше того, в цих умовах підприємства не здатні повною мірою використати можливості свого розвитку. У країнах, де процедура реєстрації нових підприємств складніша, зростання відбувається серед існуючих компаній, тоді як в країнах з простою процедурою реєстрації механізми більшою мірою пов'язані з появою нових компаній в

перспективних секторах економіки. Оскільки економіка України характеризується швидше низькою мірою мобільності чинників виробництва – як з однієї галузі в іншу, так і географічно, – реформи спрямовані на спрощення процедури створення нових фірм повинні робити ефект як на мобільність чинників виробництва, так і на поліпшення конкурентного середовища в різних секторах економіки. Це особливо важливо у світлі стратегії на модернізацію економіки. Нові фірми, що виходять на ринок повинні проводити модернізаційну стратегію розвитку економіки.

Fisman, Sarría - Allende (2010) також показали, що більше прості процедури реєстрації нових підприємств роблять вплив на те, які галузі розвиватимуться швидше. Виявилось, що в країнах, де ці процедури відносно прості, швидше розвиваються галузі, на продукцію яких росте світовий попит, а також сектори, які у нинішній момент характеризуються істотними технічними змінами. Хоча причино-слідчий зв'язок тут не зовсім ясний, цей результат заслуговує на увагу. Він особливо підкреслює роль витрат які несуть підприємства, виходячи на місцеві ринки, на зростання конкурентоспроможності економіки в масштабі світового ринку. Такий зв'язок є одним з ключових результатів досліджень в міжнародній економіці останніх років.

Важливо відмітити зв'язок між регулюванням малого та середнього бізнесу і корупцією в країні. З одного боку, високий рівень корупції ускладнює процедуру реєстрації нових підприємств, що призводить до скорочення числа нових підприємств і до тенденції реєструвати підприємства в інших регіонах, що, знижує бюджетний доход. З іншого боку багато дослідників звертають увагу на те, що непрозорі і довгі процедури реєстрації призводять до зростання корупції в країні, оскільки приймальники змушують дати хабар чиновникові, щоб прискорити ці процедури. Цей результат надзвичайно важливий для вітчизняної економіки. Зростання корупції в Україні останніми роками, що відмічається всілякими рейтингами, ударає в першу чергу по малому бізнесу. Консервація проблеми корупції зводить нанівець зусилля із дебіюрократизації, зростання малого бізнесу в країні.

Згідно із рейтингом, складеним неурядовою міжнародною організацією Transparency International: The Corruption Perceptions Index 2015, за рівнем корупції Україна займає 130 місце (з 167 країн). Надмірно високим є рівень корупції в Греції та Італії, що негативно позначається на інституційному забезпеченні розвитку підприємництва: Греція – 58, Італія – 61 [32]. Показник «свобода від корупції», що є однією із складових індексу економічної свободи, в Україні становить 23, в Італії – 39, Данії – 94 [33]. Меншим є рівень корупції в Чехії, Угорщині, Словаччині, Румунії та ін. [34]. Найменш корумпованою

країною в ЄС є Данія. Основними напрямками подолання корупції в ЄС є: сприяння розвитку громадянського суспільства та забезпечення можливостей для здійснення моніторингу управління й боротьби з корупцією (Румунія, Португалія, Греція, Словаччина та ін.); проведення аудиту державних витрат і бюджетного планування, контроль над прозорістю відносин власності та широким висвітленням у ЗМІ процесів приватизації; зростання судової автономії та підзвітності (Румунія, Італія, Греція та ін.).

Позитивним прикладом щодо проведення інституційних реформ для України є досвід Польщі. Удосконалення інституційного забезпечення підприємницької діяльності дало змогу країні піднятися в рейтингу *Doing Business* з 74 у 2011 р. на 25 місце у 2016 р. [27]. Таке міжнародне визначення позицій та здобутків Польщі спонукає до вивчення досвіду цієї країни у сфері підтримки малого та середнього підприємництва, а також дослідження форм регіональної допомоги, дії системи стимулів та державних грантів для нього.

Реформи в Польщі проводились за такими напрямками: здійснення податкових зобов'язань (процедура оподаткування стала простішою для підприємств через заохочення електронного подання даних щодо сплати податків, удосконалення функціонування платіжних систем); реєстрація нерухомості (впровадження нової системи управління навантаженням за кількістю справ, що розглядаються в певний час земельними та іпотечними реєстрами, продовжуючи переведення у цифровий формат даних записів реєстру, що дало змогу прискорити процес реєстрації прав власності); час розв'язання економічних суперечок (шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу та призначення більшої кількості суддів у арбітражних судах); процедури банкрутства (шляхом розв'язання проблем неплатоспроможності підприємств через перегляд принципів щодо інформації та документів, які повинні бути включені в заяву про банкрутство, а також надання забезпеченим кредиторам права висловлювати претензії з обтяженими фінансовими зобов'язаннями в разі ліквідації) [35].

Організацією і підтримкою підприємницької діяльності у Польщі займаються декілька організаційних структур: Польське агентство розвитку підприємництва, мережа центрів Євро Інфо у сфері польського підприємництва, відділ сприяння інвестиціям господарчого міністерства Польщі, агенція розвитку підприємництва, АТ «Корпорація страхування експортних кредитів» та інші організації. Кожна з цих організацій має своє коло питань у вирішенні проблем малих і середніх підприємств та фізичних осіб-підприємців [36]. Позитивною рисою реалізації польської державної політики в області зняття адміністративних бар'єрів у розвитку малого і середнього підприємництва являється наявність на

законодавчому рівні Сеймової Комісії у справах малих і середніх підприємств. Основними завданнями Комісії є виступ із законодавчими ініціативами на підтримку сектора малих і середніх підприємств, а також участь разом з іншими комісіями – в роботі над законами, що стосуються діяльності малих і середніх підприємств.

Успішно проведено ринкові реформи і в Угорщині. Основою їх стала послідовна державна політика, направлена на розвиток малого підприємництва і спрямована головним чином на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни і задоволення попиту населення. Початком стало прийняття закону «Про розвиток та підтримку малого підприємництва», який чітко визначав категорію малих та середніх підприємств, передбачив необхідні фінансові ресурси для сприяння їх розвитку і встановив економічні умови, що забезпечують у перспективі посилення їх конкурентоспроможності й адаптації до потреб ЄС та СОТ. Роль держави у підтримці малого підприємництва є значною і проявляється у зниженні податкового навантаження, спрощенні звітності, пільгового кредитування, принципу «одного вікна» при відкритті нових підприємств, а також створення цільових державних програм для малого підприємництва.

Як свідчать дані аналізу відбувається все ширше використання Інтернету для спілкування підприємців з органами регулювання в усіх сферах підприємницької діяльності, що свідчить про потенційні економічні вигоди від надання електронних послуг. За минулий рік 50 реформ було спрямовано на введення або поліпшення існуючих онлайн систем для сплати податків, обробки документів, пов'язаних з експортом та імпортом, реєстрацією підприємств і нерухомості, а також багатьма іншими сферами.

У країнах, постраждалих від конфліктів, реформування регулювання підприємницької діяльності майже завжди є важким завданням, попри те, що компанії часто стикаються із зростаючими складнощами у сфері регулювання підприємницької діяльності. Цивільні безлади, істотне послаблення здатності держави забезпечити дотримання закону та інші особливості країн, що торкнулися конфліктами, частенько призводять до істотного погіршення умов, в яких працює приватний сектор.

Таким чином, результати дослідження на основі рейтингу «Ведення бізнесу» показали, що реформування регулювання підприємницької діяльності особливо актуальне в країнах з низьким рівнем доходу. Дані аналізу демонструють зв'язок між поліпшенням регулювання підприємницької діяльності і економічним зростанням. Крім того, дослідження показують, що економічне зростання залишається найбільш важливим чинником, що визначає темпи зростання доходів бідних верств населення. В сукупності ці дані свідчать про те, що наявність до-

цільного регулювання підприємницької діяльності сприяє зниженню бідності і підвищенню добробуту.

Заслугує на увагу в рамках проведеного дослідження **Індекс економічної політики у сфері МСП країн Східного партнерства**. Цей показник є оцінкою відповідності принципам Європейського акту про малий бізнес та надає державним діячам і іншим зацікавленим сторонам в державах Східного партнерства основу для оцінки успіху у справі розробки і здійснення ефективних заходів відносно МСП. Він дозволяє визначити сильні і слабкі сторони процесу розробки, реалізації, контролю і оцін-

ки економічної політики в області МСП, а також зіставити результати щодо різних країн і оцінити міру відповідності стандартам ЄС. Індекс покликаний допомогти державам у визначенні цільових напрямів розвитку економічної політики у сфері МСП і пріоритетних стратегій подальшого поліпшення ділового середовища. У табл. 3.2 представлені показники Індeksu економічної політики у сфері МСП в країнах Східного партнерства за 12 напрямками, отримані за підсумками оцінки відповідності принципам Акту про малий бізнес та визначені рейтинги країн за кожним основним показником [37].

Таблиця 3.2

**Основні показники Індeksu економічної політики у сфері МСП – 2015
у країнах Східного партнерства**

	Бали						
	Вірменія	Азербайджан	Білорусь	Грузія	Молдова	Україна	Середній бал
1	2	3	4	5	6	7	8
I. Створення середовища, яке сприяє процвітанню підприємців і сімейних підприємств і успіху підприємництва							
1. Розвиток заповзятливості в процесі навчання і підприємницька діяльність жінок	2,63	2,59	2,39	2,70	2,57	2,25	2,52
Рейтинг країн за напрямком	2	3	5	1	4	6	
II. Надання добросовісним підприємцям можливості повернутися до підприємницької діяльності незабаром після банкрутства							
2. Банкрутство і надання другого шансу МСП	3,16	2,87	2,57	2,94	2,68	2,05	2,71
Рейтинг країн за напрямком	1	3	5	2	4	6	
III. Розробка правил відповідно до принципу «спочатку думай про малий»							
3. Нормативно-правова база економічної політики у сфері МСП	3,38	2,47	2,41	3,48	3,51	2,45	2,95
Рейтинг країн за напрямком	3	4	6	2	1	5	
IV. Облік потреб МСП органами державного управління							
4. Умови діяльності МСП	4,05	4,23	4,09	4,33	3,56	3,81	4,01
Рейтинг країн за напрямком	4	2	3	1	6	5	
V. Перегляд інструментів економічної політики з урахуванням потреб МСП							
5 а. Послуги щодо підтримки МСП і нових організацій	3,93	2,98	2,99	3,69	3,35	1,84	3,13
Рейтинг країн за напрямком	1	5	4	2	3	6	
5 б. Державні закупівлі	3,42	2,42	3,21	4,04	2,89	2,73	3,12
Рейтинг країн за напрямком	2	6	3	1	4	5	
VI. Спрощення доступу МСП до фінансування, формування правової бази і ділового клімату, сприяючих своєчасному здійсненню платежів по комерційних угодах							
6. Доступ МСП до фінансування	3,53	2,70	3,08	3,76	3,40	3,22	3,28
Рейтинг країн за напрямком	2	6	5	1	3	4	

Закінчення табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8
VII. Допомога МСП в ефективнішому використанні можливостей, що надаються єдиним ринком							
7. Стандарти і технічні нормативи	3,33	3,32	3,22	4,22	4,12	4,34	3,76
Рейтинг країн за напрямком	4	5	6	2	3	1	
VIII. Сприяння в удосконаленні підприємницьких умінь і розвитку усіх форм інновацій							
8 а. Підприємницькі уміння	2,67	2,94	2,28	3,00	2,50	2,56	2,66
Рейтинг країн за напрямком	3	2	6	1	5	4	
8 б. Інновації	2,91	2,47	2,91	2,70	2,54	1,86	2,57
Рейтинг країн за напрямком	1	4	1	2	3	5	
IX. Надання МСП можливості обернути зміну умов довкілля собі на користь							
9. МСП в «зеленій» економіці	2,39	1,54	2,10	2,48	2,19	1,22	1,99
Рейтинг країн за напрямком	2	5	4	1	3	6	
X. Підтримка і сприяння МСП в добуванні переваг із зростаючого ринку							
10. Інтернаціоналізація МСП	3,37	2,50	2,59	3,60	3,07	1,63	2,79
Рейтинг країн за напрямком	2	5	4	1	3	6	

Складено за джерелом [37].

У Східне партнерство (СП) входять шість країн (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова і Україна). Незважаючи на відмінності в економічній структурі, ці держави мають ряд загальних переваг, у тому числі високий рівень вченості робочої сили, стратегічне географічне положення і визнання важливості поліпшення ділового клімату. Щоб ефективно використати ці сильні сторони, країни СП поступово відкривають свою економіку для торгівлі і інвестицій, намагаючись перейняти передові методи ведення економічної політики і досягти відповідності світовим стандартам.

У цей час усі шість країн прагнуть зміцнити конкурентоспроможність, диверсифікувати економіку, стимулювати зростання і підвищити стійкість до зовнішніх потрясінь. Особливе місце в цьому відводиться заходам щодо розвитку малих і середніх підприємств. МСП забезпечують роботою від 60 до 70% зайнятого населення і формують більше 60% загальної доданої вартості в країнах-учасницях ОЕСР. Динамічні і орієнтовані на зростання МСП, що входять у світові виробничо-збутові ланцюжки, грають найважливішу роль в підвищенні продуктивності, розвитку інновацій і посиленні конкурентоспроможності. Проте, МСП стикаються з перешкодами: це стосується доступності фінансування рівня професійної підготовки кадрів, розвитку інноваційного потенціалу, виходу на міжнародний ринок і можливості скористатися механізмами підтримки бізнесу.

Дамо коротку характеристику економічної політики у сфері МСП в кожній з шести країн СП. **Вірменія**, спираючись на хороші показники в області реформування ділового середовища і розвинену інфраструктуру підтримки бізнесу, з 2012 р. багато в чому оптимізувала прийнятий підхід до розвитку МСП. У числі проведених перетворень країни слід особливо відмітити комплексний процес впровадження «законодавчої гільйотини» (табл. 3.3), націлений на впорядкування підприємницького законодавства; розширення послуг електронного уряду і організацію єдиного центру реєстрації підприємств; розробку заходів фінансової підтримки інноваційної діяльності, а також створення органу сприяння експорту і експортного страхового агентства.

Уряд Вірменії підготував середньострокову стратегію розвитку МСП, щоб посилити злагодженість заходів, що робляться, і розробляє ефективнішу систему контролю і оцінки. Крім того, реформи країни покликані поліпшити порядок банкрутства і кредитування і тим самим полегшити доступ до фінансування, а також зміцнити систему державних закупівель, щоб стимулювати участь в них МСП і привести існуючі практики у відповідність з передовим міжнародним досвідом. До числа довгострокових завдань входять розширення охоплення і поліпшення якості статистичних даних по МСП, оптимізація податкового адміністрування, а також розширення заходів підтримки інноваційної діяльності, експорту і екологізації діяльності МСП.

Огляд основних реформ по країнах Східного партнерства [37]

Країна	Основні реформи
Вірменія	Запуск процесу роботи адміністративної гільйотини, покликаною спростити підприємницьке законодавство. Розширення послуг електронного уряду і створення єдиних центрів реєстрації організацій. Розробка заходів фінансової підтримки інновацій. Створення нового органу щодо підтримки експорту і механізмів експортного страхування. Реалізація програм фінансового навчання і затвердження стратегії і планів заходів з підтримки підприємницької діяльності жінок
Азербайджан	Введення єдиних центрів реєстрації організації. Зразок передового досвіду: запуск порталу електронного уряду, що пропонує більше 400 послуг в режимі онлайн. Створення державного фонду підтримки сектора інформаційно-комунікаційних технологій. Нарощування потенціалу МСП завдяки діяльності Бакинського учбового бізнес-центру, у тому числі нового експериментального інкубатора для стартапів
Білорусь	Можливість реєстрації організацій в режимі онлайн, введення інших електронних послуг. Введення нового законодавства про неспроможність. Розширення державного кредитного реєстра. Нова система надання фінансової підтримки Банком розвитку Республіки Білорусь
Грузія	Створення спеціалізованого органу, що відповідає за реалізацію економічної політики у сфері МСП (Агентство щодо розвитку підприємництва), і нового відомства по інноваціях (Агентство інновацій і технологій Грузії, АІТГ). Подальший прогрес в реєстрації організацій (передова практика обслуговування клієнтів у Будинках юстиції) і наданні послуг електронного уряду. Запуск нових цільових програм підтримки Агентством щодо розвитку підприємництва і АІТГ. Складання комплексної стратегії розвитку МСП і плану заходів, а також інноваційної стратегії
Молдова	Затвердження «Стратегії розвитку сектора малих і середніх підприємств на 2012-2020 роки». Активна автоматизація державних послуг (наприклад, «Цифрова Молдова-2020») Розробка нової інноваційної стратегії (на 2013-2020 рр.). Впорядкування і спрощення процесів реєстрації організацій. Вжиття системних заходів по розвитку людського капіталу
Україна	Дерегуляція бізнесу і спрощення адміністративних процедур. Розширення переліку послуг, що надаються електронним урядом. Правові реформи в таких областях, як ліцензування, визнання неплатоспроможності та заставне кредитування. Модернізація інфраструктури забезпечення якості в країні. Реалізація заходів по розвитку неформального навчання підприємницьким умінням

Процес спрощення нормативно-правової бази і механізм оцінки регулюючої дії у Вірменії сприяють оптимізації ділового клімату для МСП. Вірменія зайняла 2 місце серед країн Східного партнерства згідно з рейтингом Всесвітнього банку «Doing Business» за 2016 рік (табл. 3.4). Заходи щодо спрощення адміністративних процедур, у тому числі створення єдиного центру реєстрації підприємств і значне розширення послуг електронного уряду, дозволили ослабити перешкоди для відкриття нових МСП і понизити їх операційні витрати, хоча в деяких сферах дещо ще належить поліпшити (наприклад, в податковому адмініструванні).

Підтримка підприємницької діяльності, що робиться Національним центром розвитку МСП (НЦР МСП), включаючи систему гарантій по малих кредитах, розширилася завдяки участі донорів і виділенню державних ресурсів. Навчання МСП отримало новий імпульс завдяки новій програмі фінансової освіти. Крім того, стратегічний підхід до під-

тримки жінок-підприємців через НЦР МСП сприяв полегшенню доступу жінок до навчання і капіталу. Аналогічним чином, завдяки новим ініціативам в області розвитку фінансування і інфраструктури, покращала підтримка інновацій в секторі МСП. Дані обстеження «Стан ділового середовища і показники діяльності підприємств» (BEEPS) свідчать про те, що вірменські підприємства входять до числа самих інноваційних в регіоні Східного партнерства (EBRD, 2014).

В **Азербайджані** була проведена велика робота щодо реформування ділового середовища: зокрема, країна ввела можливість реєстрації організацій у багатофункціональних центрах надання державних послуг і створила портал електронного уряду, що відповідає передовому досвіду, досягнувши найвищих показників по деяких напрямках в рейтингу звіту Всесвітнього банку «Doing Business» (наприклад, по відкриттю бізнесу, по реєстрації власності). Також значно розширилися сервіси електронного уряду,

завдяки створенню урядового порталу, присвяченого передовому досвіду. Крім того, була розширена база для інноваційної діяльності МСП – як за рахунок інфраструктури (наприклад, промислових парків, технопарків і бізнес-інкубаторів), так і за рахунок фінансової підтримки (за допомогою створення спеціального фонду розвитку сектора інформаційно-комунікаційних технологій – ІКТ). Далі,

йшла інтенсивна робота над законодавчою програмою, внаслідок чого були підготовлені законопроекти в декількох областях, включаючи створення приватних кредитних бюро і заставного реєстру, удосконалення системи банкрутства, впорядкування вимог до видачі ліцензій і дозволів на ведення комерційної діяльності, а також введення оцінки регулюючої дії.

Таблиця 3.4

Місце країн-учасників Східного партнерства у рейтингу «Ведення бізнесу» 2016, рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015-2016, рейтингу щодо рівня сприйняття корупції 2015, рейтингу економічної свободи країн світу 2015*

	Вірменія	Азербайджан	Білорусь	Грузія	Молдова	Україна
Рейтинг «Ведення бізнесу» – легкість ведення бізнесу	35	63	44	24	52	83
За субіндексами:						
реєстрація підприємств	5	7	12	6	26	30
отримання дозволів під будівництво	62	114	34	11	170	140
підключення до електропостачання	99	110	89	62	104	137
реєстрація власності	14	22	7	3	21	61
отримання кредиту	42	109	109	7	28	19
захист прав міноритарних інвесторів	49	36	57	20	36	88
Оподаткування	41	34	63	40	78	107
зовнішня торгівля	29	94	25	78	33	109
виконання зобов'язань за контрактом	28	40	29	13	67	98
дозвіл неплатоспроможності	71	84	69	101	60	141
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	82	40	н/д	66	84	79
Рейтинг щодо рівня сприйняття корупції	95	119	107	48	103	130
Рейтинг економічної свободи країн світу	52	85	153	22	111	162

*Складено за джерелами: [27, 34, 38, 39].

Азербайджан добився значних успіхів в підвищенні конкурентоспроможності (табл. 3.4). Нині він займає 40 місце в Рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, піднявшись з 57 місця, яке він займав в 2010 р. (World Economic Forum, 2015). У країні були здійснені реформи в тих сферах ведення бізнесу, які є ключовими згідно із звітом «Doing Business» Всесвітнього банку, наприклад за параметрами «Реєстрація підприємства» (7 місце) і «Реєстрація власності» (22 місце); проте по сукупності параметрів Азербайджан займає усього лише 63 місце – із-за низької продуктивності в інших сферах (World Bank, 2016). Крім того, уряд створив велику інфраструктуру електронного уряду і планує продовжити перегляд і спрощення правил ведення бізнесу.

Проте, незважаючи на розвиток ділового середовища, ведення бізнесу в Азербайджані залиша-

ється складним, особливо за межами нафтового сектору. Основними чинниками, що перешкоджають веденню бізнесу, згідно з учасниками обстеження BEEPS V, є діяльність неформального сектору (30,7%) і доступ до фінансування (30,2%), далі на значній відстані слідує ставки оподаткування, а також отримання ліцензій і дозволів (EBRD, 2014). Крім того, дані міжнародних досліджень, заснованих на порівняльному аналізі, свідчать про наявність потенціалу для вдосконалення в тому, що стосується сприйманого рівня корупції. Так, в 2013 р. країна потрапила в 19-й перцентиль в рейтингу якості державного управління в країнах світу, складеному Всесвітнім банком, за показником «Контроль над корупцією», тоді як середнє значення по регіону для країн Східної Європи і Центральної Азії склало 63. Для вирішення вказаних проблем уряд здійснював Національні плани дій із заохочення відкритого

уряду і боротьби з корупцією у 2012-2015 рр. з метою підвищення прозорості і підзвітності в державних установах, а також удосконалило антикорупційне законодавство.

Основою економіки **Білорусі** є державні підприємства, проте останніми роками уряд став приділяти більше уваги розвитку сектора МСП, як вирішальному чиннику забезпечення стійкого зростання і конкурентоспроможності. Починаючи з 2012 р., було проведено спрощення процедур регулювання, а також реформи законодавства в найважливіших областях, включаючи питання банкрутства, реєстрації підприємств і державних закупівель. Введена система реєстрації юридичних осіб через інтернет і інші електронні послуги. Значно збільшилося охоплення державного кредитного реєстру. Прагнучи підвищити доступність фінансування і сприяти впровадженню інновацій, держава ввела цілий ряд різних програм щодо фінансової підтримки МСП, у тому числі нову програму, розроблену Банком розвитку республіки Білорусь, яка, як очікується, перевершить за своєю популярністю і ефективністю інші плани, нині пропонувані Білоруським фондом фінансової підтримки підприємців (БФФПП). Але, незважаючи на усе це, вклад МСП в зростання зайнятості і виробництва залишається низьким порівняно як з середніми показниками по країнах Східного партнерства, так і з потенційними можливостями Білорусі. Зростання сектору МСП у Білорусі значною мірою залежить від заходів щодо загальної лібералізації економіки, спрямованих на створення рівних умов і єдиних правил для усіх суб'єктів економічної діяльності незалежно від їх розміру або форми власності.

Оцінки, отримані Білоруссю у рамках рейтингу Всесвітнього банку *Doing Business* за 2016 р., в цілому порівняно високі: 44 місце з 189 можливих (табл. 3.4). Це явний прогрес порівняно з 2012 р., коли вона посідала лише 69 місце. Країна добилася значного поліпшення показника в категорії «Оподаткування», піднявшись з 156 рядка (2012 р.) на 63 (2016 р.). Цим вона зобов'язана введенню електронної системи представлення документів і сплати внесків обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві, а також спрощенню вимог до подання документів у зв'язку із сплатою податку на прибуток організацій і ПДВ. Також з 2012 р. покращала система банкрутства.

Грузія значно удосконалила інституціональну базу своєї політики у сфері МСП. Макроекономічне середовище в державі, незважаючи на тиск зовнішніх чинників, залишається стійким, а діловий клімат – сприятливим, чому допомагає спрощення регулювання і адміністративних процедур для підприємців. Розвиток електронних державних послуг і подальша оптимізація процесу реєстрації підприємств зробили ведення підприємницької діяльності ще

простіше. З 2012 р. держава продовжила удосконалювати свій підхід до розвитку сектора МСП, не обмежуючись перетвореннями горизонтального характеру і вводячи заходи адресної підтримки. Зокрема, були створені дві нові організації – Агентство щодо розвитку підприємництва (*Enterprise Georgia*) і Агентство інновацій і технологій Грузії (*AITG*), в чій завдання входить надання фінансової і технічної допомоги МСП з метою розвитку підприємництва, інновацій і експорту. Крім того, нині ведеться громадське обговорення за участю безлічі зацікавлених сторін, метою якої є розробка проекту комплексної стратегії розвитку МСП і відповідного плану дій, а також стратегії інноваційного розвитку. Усе це повинно зміцнити взаємодію між державними органами і іншими учасниками процесу.

Угода про асоціацію з Європейським Союзом і створення Зони поглибленої і усеосяжної вільної торгівлі (ЗПУВТ), підписане в червні 2014 р., надає МСП Грузії нові можливості, але в той же час ставить перед ними важливі і непрості завдання. Воно може означати не лише істотне розширення експортних можливостей і зростання припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ), але і прийдешні перетворення інституціонального і регуляторного середовища, необхідні для гармонізації із стандартами ЄС.

Показники Грузії відносно реформування ділового середовища – одні з кращих в регіоні. У рейтингу Всесвітнього банку *Doing Business* за 2016 р. (табл. 3.4) Грузія посіла 24 рядок, що є значним поліпшенням (у 2005 р. країні було присвоєно лише 122 місце). Особливо хороших показників вдалося добитися в області реєстрації власності (3 місце у світі), отримання дозволів на будівництво (11 місце) і реєстрації підприємств (6 місце), хоча в категорії «Дозвіл неплатоспроможності» вона займає лише 101 рядок, що свідчить про необхідність значних змін в цій сфері. З початку 2000-х років Грузія здійснила ряд радикальних реформ в цілях зниження міри державного втручання, усунення бюрократичних перепон і спрощення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. За період з 2004 по 2012 р. було скасовано майже 84% ліцензій і дозволів. Чималих успіхів вдалося добитися і в сфері боротьби з корупцією: в Грузії відмічений найнижчий рівень сприйняття корупції серед 19 країн Східної Європи і Центральної Азії (*Transparency International*, 2015). Це підтверджується і результатами обстеження «Характеристика ділового середовища і показники діяльності підприємств» (*BEEPS V*), згідно з якими лише 2,2% підприємств заявило, що від них вимагали хабар (*EBRD*, 2014). Представники малого і середнього бізнесу, опитані у рамках *BEEPS V*, назвали основними перешкодами для підприємницької діяльності в Грузії полі-

тичну нестабільність (42%), доступ до фінансування (20,9%) і ставки оподаткування (EBRD, 2014).

В останні роки влада Грузії приступила до здійснення реформ другого покоління, покликаних поліпшити умови підприємницької діяльності. Прикладом є новий Податковий кодекс, що набув чинності з січня 2011 р. Цей документ сприяв оптимізації оподаткування мікробізнесу і малих підприємств. Нині прибуток малих підприємств оподатковується по пониженій ставці (3-5%), тоді як мікропідприємства взагалі звільнені від податку на прибуток.

Молдова за останні декілька років прийняла ряд важливих заходів щодо створення комплексної інституціональної бази для розвитку МСП. У 2012 р. уряд затвердив Стратегію розвитку сектора малих і середніх підприємств на період 2012-2020 рр. Були введені нові державні послуги в електронному форматі, процедури реєстрації підприємств пройшли значну оптимізацію, була прийнята нова стратегія інноваційного розвитку, а інфраструктура якості в країні піддалася серйозній модернізації з метою сприяння інтернаціоналізації МСП.

У 2014 р. Молдова підписала Угоду про асоціацію з ЄС, включаючи створення Зони поглибленої і усеосяжної вільної торгівлі (ЗПУВТ). Угода передбачає масштабний і багатообіцяючий план роботи щодо реформування економічної політики в Молдові, у тому числі в сфері розвитку малого і середнього підприємництва. ЗПУВТ, у свою чергу, надає значні можливості у сфері експорту й інвестицій, що можуть сприяти підвищенню продуктивності МСП. Молдова добилася значних успіхів в сфері реформування ділового середовища, внаслідок чого її рейтинг, згідно із звітом Всесвітнього банку *Doing Business 2016*, помітно покращав (табл. 3.4). У 2014 р. країна посідала 82 місце з 189 можливих, а двома роками пізніше вже піднялася на 52 рядок. Значно покращав і показник в категорії «Реєстрація підприємств», в якій Молдова тепер посідає 26 місце у світі. Проте показники в інших категоріях як і раніше залишають бажати кращого (наприклад, в категорії «Отримання дозволів на будівництво» – 170 місце). Реформи 2015 р. привели до спрощення процедур подання податкової звітності і раціоналізації вимог до бухгалтерського обліку.

Україна за результатами рейтингу *Doing Business* у 2012-2013 рр. стала провідною країною серед країн, що добилися найбільших результатів, провівши реформи в 8 із 10 областей, що оцінюються в дослідженні. Країна спростила процедуру створення підприємства, відмінивши окрему процедуру реєстрації в статистичному бюро і плату за реєстрацію податку на додану вартість. Процедура видачі дозволів на будівництво була спрощена шляхом введення дозвільної системи з урахуванням рівня ризиків, яка удосконалила процедури видачі дозволів для будівництва простих будівель з меншою кількістю чинників ризику.

Але низка великих проблем, що виникли внаслідок конфлікту на сході країни різко обмежив здатність уряду України зосередитися на створенні сприятливішого нормативно-правового середовища для ведення підприємницької діяльності. З 2012 р. економіка держави знаходилася в стагнації, а з середини 2014 р. впала в глибоку рецесію. У зв'язку з цим прогрес порівняно з 2012 р. у більшості областей виявився невеликим. Економічна і фінансова кризи, поширена бідність і серйозні обмеження адміністративного потенціалу утруднили роботу за такими напрямками, як, наприклад, зміцнення прав кредиторів, створення ефективнішої судової системи або розширення спектру засобів захисту, що надаються акціонерам. Вітчизняні МСП випробовують на собі негативні наслідки високої інфляції, девальвації національної валюти, скорочення обсягу кредитування, строгого контролю за рухом капіталу і обмежених бюджетних можливостей для надання цільової державної підтримки. Проте, нині реалізується масштабна програма щодо дерегуляції і вживаються важливі заходи щодо спрощення порядку реєстрації організацій, розширення переліку електронних послуг, активного розвитку заповзятливості у рамках навчання, оптимізації професійної освіти, усунення технічних перешкод для торгівлі і прийняття стандартів ЄС.

У той же час серйозними перешкодами залишаються корупція та доступ до фінансування, особливо якщо врахувати падіння обсягів банківського кредитування МСП з 2012 р. Окрім цього, міжнародні експерти зазначають, що при дерегуляції цільове сприяння МСП не виявлялося. Прийняті різні державні програми підтримки, проте вони ще не реалізовані і не отримують достатнього фінансування.

«Закон про подвоєння "мінімалки" завдав деструктивного удару по малому бізнесу. Як і ліки, закон може, поряд зі своїми лікувальними властивостями, мати ще й побічні дії. Так, подвоєння з початку нинішнього року мінімальної зарплати сприяло підвищенню зарплат бюджетників. Воно ж, швидше за все, скоригує негативні наслідки торішнього зниження надходження ЄСВ, впровадженого попереднім урядом, що збільшило й так величезну пенсійну діру. Тим часом для малого бізнесу "закон про мінімалку" виявився нокаутом, наслідки якого неминуче позначаться на подальшому економічному розвитку всієї країни. Подвоєння мінімальної зарплати справді допоможе трохи зменшити провал-2016 у бюджеті Пенсійного фонду від зниження відсотка відрахування ЄСВ із зарплати, впровадженого урядом А. Яценюка. Та це станеться не за рахунок великих підприємств, адже в них частка працівників із зарплатою до 3200 грн мізерна. Розщедритися примусили "середняків", зокрема торговельні, посередницькі та виробничі компанії, які через зарплату оптимізували податкове навантаження. Адже не-

рідко офіс компанії регіонального значення практично в повному складі перебував на "мінімалці" 1600 грн. При тому що реальна середня зарплата становила близько 7-8 тис. грн. Чого не скажеш про малий бізнес.

Відверті розмови з підприємцями, зайнятими у малому бізнесі, свідчать, що їхні реальні чисті доходи (після виплати податків та зарплат найманим працівникам) не перевищують 5-15 тис. грн на місяць (5-6 тис. грн щомісяця з одного міні-магазинчика). Багато їх оцінюють свій бізнес як такий, що перебуває на межі виживання. Тому будь-яка, навіть незначна негативна дія проти їхнього підприємства примушує припинити власну справу. Частина їх уже згортає свою діяльність.

Падінню доходів сприяли такі чинники: 1) різке зниження купівельної спроможності населення і споживчого оптимізму. Якщо раніше, у більш щедрих, у споживчому плані, роки, люди робили імпульсивні покупки, то тепер зазвичай обмежуються скромним "обов'язковим" набором навіть до новорічних свят, закуповуваним заздалегідь і переважно у великих супермаркетах; 2) збільшення податкового навантаження; 3) збільшення витрат на функціонування бізнесу (зростання орендних ставок, непомірні стрибки комунальних тарифів, особливо на електроенергію); 4) зростання вартості персоналу. Інфляційні стрибки вимагали відповідної корекції оплати найманої праці.

Недивно, що для значної частини діючого малого бізнесу нова "мінімалка" поставила руба питання: закривати бізнес через нерентабельність – чи все-таки спробувати якось вискочити з лещат непомірних витрат, що не відповідають прибутковості підприємства? У результаті, частина підприємців, які ще недавно функціонували, махнули рукою й вирішили закриватися, і цим своїм рішенням вони підтримують негативну статистику, пов'язану передусім із масовим закриттям "сплячих" СПДшників. Із 1 січня останніх несподівано примусили оплачувати свій "сон" відрахуваннями до пенсійного та інших фондів (горезвісні 704 грн ЄСВ). Таким чином, закриваються і активні підприємці, а не тільки ті, кого держава "попросила" заплатити соціальний збір не з отриманих доходів, а за фактом їхньої реєстрації. Ця тенденція має всі підстави тривати. Отож закрилися й продовжують самоліквідуватися і низькорентабельні підприємці, невеликий дохід яких раніше як-так забезпечував утримання не тільки сім'ї підприємця, а й сімей його найманих працівників, а ще – виплати не дуже великих, зате відрахувань, які регулярно наповнювали скарбницю, зокрема від оплати ліцензій, єдиного податку, ЄСВ.

Тепер люди, котрі утримували себе та інших, самі поповнять армію безробітних або ще гірше – виїдуть піднімати економіку Польщі та інших країн, бо варіант їх переходу хай у тіншову, але економіку

своїї країни виключили ті ж такі реформатори. Зокрема, на цей випадок для них передбачено космічні штрафи. Наприклад, запроваджено покарання на суму 100 мінімальних зарплат (тобто 320 тис. грн) за недопуск держінспектора з праці до перевірки підприємства. Крім того, передбачено 96 тис. грн штрафу за кожного працівника у разі виявлення інспектором порушення, наприклад за оформлення працівника на неповний робочий день, якщо фактично він працює повний робочий день. Але такі суми штрафів за порушення трудового законодавства сумірні з 10-15-річним доходом багатьох малих підприємців, не випадково вони асоціюються в малого бізнесу зі сталінською ініціативою, що її в народі називали "законом про три колоски". Один такий штраф – і банкрутство забезпечене. І це не теорія, а нинішня практика.

Проте закрийються чи виїдуть у Польщу не всі. А жити ж треба. І ті, хто все ж таки ризикне залишитися в малому бізнесі, муситимуть піти навіть на надзвичайні заходи. Витрати не можуть перевищувати доходи. Тому програма максимум – звільнити всіх "найманців". У такому разі бізнес доведеться вести самому. Ще варіант: трансформація двох робочих місць в одне. У такому разі одному працівникові доведеться (якщо він, звісно, згоден) виконувати функції двох, але за одну зарплату. Якщо звільнити працівників не виходить, а дохід, усохлий до непристойних розмірів, не дозволяє діяти в рамках нових правил гри, доводиться просто платити податки по-новому, а ось заробітну плату на руки працівникам – по-старому. В умовах високого безробіття працівники часто погоджуються й на такий варіант виживання. Йдуть і на інші кроки задля збереження бізнесу. Наприклад, відмовляються від усього, від чого тільки можна відмовитися. Причому такий підхід узяли на озброєння навіть великий та середній бізнес. Так, власники деяких великих магазинів уже відмовилися (повністю або частково) від послуг денної охорони. Власники бізнесу визнали, що дрібні крадіжки, яких побільшало, все одно обійдуться дешевше, ніж сьогоднішні витрати на утримання охорони.

Частина з нині впроваджених новацій Україна та її економіка раніше вже проходили. Ми ще не забули, як у середині 90-х минулого століття підприємців жорстко, коли не сказати – жорстко, штрафували за невідачу навіть одного чека, наприклад за коробку сірників. Відповідальність тоді сягала еквівалента 1-2 тис. дол. США за одну таку "непробиту" коробку. Вартість одно-двокімнатної квартири в регіонах на той час була аналогічною.

Однак слід пам'ятати й те, що неекономічні, репресивні методи управління економікою в 1990-х закінчилися глухим кутом. І тоді, щоб вийти з нього, держава указом президента країни саме й запровадила спрощену систему оподаткування, звільнивши

підприємців від пресу штрафних санкцій, здатних розорити. Це дало поштовх розвиткові підприємництва, привело до зменшення безробіття і поповнення держбюджету. Нині ж відбувається все навпаки, і мало хто з чиновників замислюється, до яких наслідків усе це може призвести.

А можна ж було, впроваджуючи ті чи інші новації, просто врахувати специфіку малого бізнесу, а не стригти всіх під один гребінець. Є ж різниця між фінансовими можливостями, наприклад, великого виробничого підприємства – і підприємця з трьома найманими працівниками. Невже для того, щоб це зрозуміти, треба знову завести країну в глухий кут?!» [40].

За результатами рейтингу Doing Business 2016 Україна просунулася всього на чотири позиції, піднявшись з 87 на 83 місце (табл. 3.4). Це показує незначну ефективність реформ, що проводяться останні півтора-два роки в Україні, і в першу чергу в податковій сфері (за показником «Оподаткування» Україна опустилася на одну позицію – з 106 на 107 місце) [27]. Ключовою реформою, яка підвищила рейтинг країни стало спрощення реєстрації бізнесу. В Україні тепер необхідно пройти 4 процедури і для цього знадобиться сім днів, тоді як раніше – 6 процедур і 21 день.

Основну проблему для України представляє практична реалізація реформ. Навіть до кризи державні ініціативи рідко здійснювалися на практиці через відсутність відповідних механізмів і фінансування (наприклад, ухвалений в 2012 р. закон про підтримку МСП). Із-за бюджетних обмежень, обумовлених рецесією в 2014 і 2015 рр., державні відрахування на розвиток МСП впали практично до нульової відмітки. Незважаючи на високу кваліфікацію робочої сили, в Україні відзначається найнижча продуктивність праці в Європі і Середній Азії (IMF, 2015). У Індексі глобальної конкурентоспроможності, що складається Всесвітнім економічним форумом [41], країна займає 79 місце з 144 можливих (табл. 3.4). Особливо низьку оцінку отримала якість інститутів, що пояснюється слабким захистом інтересів міноритарних акціонерів і прав власності, неповною незалежністю судової влади і неефективністю витрачання бюджетних коштів.

У 2014 р. влада приступила до реалізації масштабної програми горизонтальних і структурних перетворень. Проте умови в Україні доки не сприяють розвитку МСП. Нині немає жодної стратегії або робочого плану заходів. Навіть до кризи державні заходи і ініціативи носили розрізнений характер і часто не здійснювалися на практиці через слабку політичну волю, недолік фінансування або обмежений інституціональний потенціал основних відомств. Незважаючи на складну ситуацію, показники країни в деяких областях дещо покращали. Україна добила певних успіхів в дерегуляції бізнесу і спро-

щенні адміністративних процедур, у тому числі скоротила середній час на відкриття нового підприємства, розширила перелік електронних державних послуг і провела правові реформи у сфері ліцензування, заставного кредитування і визнання неплатоспроможності.

У прагненні спростити нормативно-правову базу і дати стимули для розвитку приватного сектора керівництво країни реформувало процедури визнання неплатоспроможності, порядок реєстрації організацій, процес видачі ліцензій і дозволів, а також електронні державні послуги. Проведення реформ в 2014-2015 рр. прискорилося. У 2014 р. був введений новий податковий кодекс з метою ослабити податковий тягар і спростити процедури для платників податків (у тому числі зменшити кількість щорічно заповнюваних декларацій по доходах організацій). У квітні 2015 р. Кабінет міністрів затвердив комплексний план заходів щодо дерегуляції. Крім того, був підготовлений законопроект про захист прав кредиторів. Влада також обмежила допустиму кількість перевірок. Велике значення має судова реформа, оскільки поточна система підриває ефективність більшості інших ініціатив.

В майбутньому у рамках програми структурних перетворень доцільне прийняття здійсненої і реалістичної стратегії розвитку МСП. Розвиток МСП в Україні допоможе не лише підвищити конкурентоспроможність національної економіки і відновити стійке зростання, але і сформуванню рівні умови для підприємців і інвесторів. У довгостроковій перспективі необхідно реалізувати ряд послідовних заходів, які сприятимуть вдосконаленню бізнес-клімату, розвитку інновацій і інтернаціоналізації МСП.

Таким чином, більшість країн Східного партнерства визнала важливість зниження регулятивних і адміністративних бар'єрів. У результаті вони піднялися в рейтингу Всесвітнього банку «*Doing Business*», хоча відзначені поліпшення відбуваються декілька нерівномірно (табл. 3.4). Грузія опинилася в числі 24 країн з кращими показниками у світі, проте інші держави Східного партнерства як і раніше відстають. Вірменія, Молдова і Білорусь посідають в тому ж рейтингу 35, 52 і 44 позицію з 189 можливих. Азербайджан і Україна стоять на 63 і 83 місцях, проте за декілька років вони добилися значних успіхів. Вірменія, Грузія і Азербайджан входять у сімку країн з найвищими у світі показниками легкості відкриття бізнесу. В той же час усі держави все ще відстають за іншими показниками, у тому числі з міжнародної торгівлі (виключення – Вірменія, Білорусь і Молдова) із-за обтяжливості норм митного і торгового регулювання і щодо порядку визнання неспроможності.

В усіх країнах Східного партнерства потенціал сектора МСП в частині, що стосується створення робочих місць, інноваційної діяльності, доданої варто-

сті і економічного зростання, залишається значною мірою нереалізованим. Влада може і повинна виконувати стимулюючу і координуючу функції, щоб допомагати МСП вирішувати вищезгадані проблеми і долати концептуальні перешкоди.

Висновки. Досвід зарубіжних країн з усією очевидністю доводить необхідність наявності у будь-якій національній економіці високорозвинутого і ефективного сектору малого та середнього бізнесу, підтверджує ефективність його існування. Малі та середні підприємства досить стабільно розвиваються, отримують значні прибутки і мають можливість конкурувати на міжнародних ринках товарів і послуг. Вони відіграють провідну роль у зміні структури форм власності, оскільки фактично представляють приватні інтереси, створюють робочі місця, вносять великий вклад у валовий внутрішній продукт, швидко пристосовуються до вимог ринку. Рівень розвитку малого і середнього бізнесу безпосередньо визначає міру розвитку економіки країни.

Розвиток динамічного сектору МСП шляхом проведення комплексних реформ зарубіжні країни розглядають не як окрему ініціативу, а як складову частину ширшої програми, націленої на створення сильнішої, диверсифікованої і стабільної економіки. При цьому створення сприятливого середовища, сприяючого процвітанню підприємництва, є першим кроком на шляху до стійкої частки сектору. Для цього об'єднуються горизонтальні перетворення, орієнтовані на формування сприятливого ділового клімату для усіх підприємств і цільових заходів щодо підтримки МСП.

Результати дослідження щодо міжнародної практики регулювання і підтримки малого і середнього бізнесу свідчать, що в розвинених країнах простежуються наступні тенденції [41; 42]:

- уряди більшості країн світу розглядають сприяння розвитку МСБ як основу державної економічної політики, щорічно ініціюючи численні державні програми вартістю в десятки мільярдів доларів;

- основними інструментами підтримки є фінансове і інфраструктурне сприяння, а також консалтинг, інформаційна підтримка, сприяння експорту;

- основними цілями програм підтримки МСБ є створення нових підприємств, підтримка інновацій і використання нових технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, особливо на світових ринках, створення нових робочих місць, розвиток окремих регіонів і галузей;

- законодавство у багатьох країнах спрямоване на зниження адміністративних бар'єрів, правове регулювання здійснюється переважно через норми прямої дії, встановлені в законах, а не підзаконних актах, проводиться активна антимонопольна політика, приймаються заходи щодо припинення недобросовісної конкуренції по відношенню до малих підприємств;

- у країнах культивується принцип кооперації великих, малих і середніх підприємств, причому вони взаємно доповнюють один одного, особливо у сфері спеціалізації окремих виробництв і в інноваційних розробках.

В країнах, що розвиваються, регулювання розвитку і підтримка малих і середніх підприємств, в цілому, повторюють успішні практики країн-лідерів економічного розвитку, що є природним процесом. Після проведеного аналізу систем підтримки сектору МСП в країнах, що розвиваються, можна виділити основні напрями:

- під впливом прикладу розвинених економік, в держави, що розвиваються, приходять розуміння того, що малий і середній бізнес може виступати основою державної економічної політики;

- основними інструментами підтримки є фінансова і інфраструктурна допомога сектору МСП. У деяких країнах досить розвинена система навчання підприємців і інформаційна підтримка нового бізнесу в плінні тривалого часу;

- загальний напрям при стимулюванні бізнесу – інноваційні виробництва і розробки. У багатьох країнах створені досить сприятливі умови для розробки і впровадження інновацій;

- на законодавчому рівні держава вживає заходи щодо спрощення реєстрації нових підприємств, для суб'єктів МСП спрощується система оподаткування;

- у багатьох країнах надається велика підтримка національним меншинам, репатріантам і біженцям у відкритті власного бізнесу;

- приділена велика увага експортно-орієнтованим підприємствам, створені організації і фонди, які надають інформаційну і фінансову підтримку;

- широко поширені бізнес-інкубатори, технопарки і вільні економічні зони, в яких підприємці отримують істотні пільги і підтримку при веденні бізнесу.

Проведений аналіз свідчить, що розвиток малого і середнього бізнесу можливий лише за наявності політичної волі держави сформувати необхідні для цього соціальні, економічні, правові, політичні та інші умови. Державна політика відносно малого і середнього бізнесу є важливим самостійним системним напрямом. Вона будується на принципі створення найбільшого сприяння розвитку, особливо в тих напрямках діяльності, які дають максимальний соціально-економічний ефект.

У зарубіжних країнах, які продемонстрували високий рівень розвитку МСП, до числа найважливіших принципів в області підтримки підприємницького сектору можна віднести наступні:

- розробка заходів, що полегшують можливість доступу до ресурсів і сприяють вирівнюванню шансів для знову освічених підприємств, що мають оригінальну та/або перспективну ринкову ідею;

- побудова політики відносно МСП так, щоб на міждержавному і державному рівнях вироблялася загальна стратегія, розроблялося законодавче забезпечення і механізми підтримки МСП, тоді як конкретна підтримка здійснювалася на регіональному і місцевому рівнях;

- проведення постійного моніторингу стану та розвитку сектора МСП для визначення його якісних і кількісних змін і вироблення конкретних рекомендацій для державних органів і громадських організацій щодо питань підтримки МСП.

У провідних країнах проблеми регулювання відносин у сфері малого та середнього бізнесу вирішуються як на наднаціональному (загальноєвропейському) рівні, так і на національному та регіональному. Надання повноважень із регулювання та підтримки підприємницького сектору на регіональний рівень є втіленням принципу субсидіарності, який закладений у Європейській Хартії про місцеве самоврядування. Проте в різних країнах Європи втілення цього принципу суттєво відрізняється. Кожна з моделей регіоналізації є унікальною та обумовлена власними специфічними історичними, територіальними та політичними передумовами. Широке використання переваг регіоналізації надає можливість розробки зваженого підходу до розподілу повноважень між центральним, регіональним та місцевим рівнями влади.

Одним із актуальних чинників активізації розвитку малого і середнього бізнесу у провідних країнах є кластерний підхід до організації виробничо-господарської діяльності підприємств. Кластери сприяють активізації підприємницької діяльності у регіонах, забезпечують розвиток експорту виробленої продукції, створюють унікальні умови для підготовки фахівців високої кваліфікації за межами галузевої підготовки. Огляд досвіду державного регулювання малого і середнього підприємництва у зарубіжних країнах свідчить, що дійсно існують відмінності у ролі держави в економіці, однак в основному, вони виявляються не в ступені державного регулювання, а у засобах, які використовуються для його здійснення. Разом із тим, не можна не помітити спільних тенденцій розвитку взаємовідносин між державою та підприємницьким сектором, і все це дозволяє здійснити узагальнення та вважати, що основними елементами системи державного регулювання малого та середнього бізнесу є:

прогнозування, планування та програмування соціально-економічного розвитку, які полягають у визначенні стратегічних напрямів дій для всіх учасників економічного процесу, в тому числі й суб'єктів малого та середнього підприємництва;

антимонопольно-конкурентна політика, яка є умовою підтримки підприємницького сектору та розвитку цивілізованих конкурентних відносин між його суб'єктами;

податкова та інвестиційна політика, яка стимулює та підтримує розвиток виробництва взагалі, а значить і підприємництва, зокрема;

інноваційна політика та стимулювання НДДКР, що сприяє підвищенню ефективності виробництва та конкурентоспроможності всієї економіки.

За результатами дослідження зарубіжного досвіду можна сформулювати **основні напрями підтримки малого та середнього підприємництва для України:**

- **розробка і прийняття комплексної стратегії розвитку МСП і відповідного плану заходів;** зосередження роботи на проведенні інституціональних реформ (наприклад, установа агентства або структури, відповідальної за реалізацію економічної політики у сфері МСП), здійсненні контролю і оцінки, а також на вжитті нескладних в реалізації заходів підтримки в таких сферах, як доступ до фінансування, підприємницькі уміння, підприємницька діяльність жінок, інтернаціоналізація МСП і розвиток інновацій;

- **розширення масштабів цільової підтримки,** щоб оптимізувати інфраструктуру підтримки бізнесу, стимулювати співпрацю з науково-дослідними центрами в інноваційній сфері і реалізувати програму з розвитку експорту;

- **концентрація уваги на непрямих заходах підтримки,** перш за все на покращенні загального бізнес-середовища; зміцнення рамкових умов для підприємців, зокрема усунення бар'єрів та надання підтримки МСП на найважливіших етапах життєвого циклу, зниження рівня корупції; розробка інструментів стимулювання розвитку підприємництва, інвестування інноваційної та експортної спроможностей у сферах агробізнесу, інформаційних та комунікаційних технологій, туризмі та будівництві;

- **зниження податкового навантаження** як на існуючі малі підприємства, так і на ті, що знову відкриваються. Доцільне виділення грантів і субсидій, якщо підприємства, що отримали допомогу, не можуть повною мірою розвиватися, обтяжені виплатами податків. Це сприятиме рішенню і проблеми наявності в країні неформального «тіньового» бізнесу. Через етап високих податків пройшли багато країн Заходу, але надалі їм довелося від цього відмовитися внаслідок збільшення «тіньового» сектора;

- **удосконалення антикорупційного законодавства і законів про дебіюкратизацію** для того, щоб знизити ризики виникнення адміністративних бар'єрів, недобросовісної конкуренції, підвищити захищеність прав власності і контрактних прав, сформулювати законодавчі умови діяльності бізнесу і їх безумовне виконання. Хорошим прикладом для України є країни Євросоюзу, де за 24 години (Іспанія) можна зареєструвати свій бізнес, а потім займатися будь-яким бізнесом, що не потребує ліцензії;

- *розробка заходів законодавчого порядку, стимулюючих кредитування і інвестування у сфері малого та середнього бізнесу.* Основні проблеми, з якими стикаються підприємці: висока вартість і ускладнений доступ до позикових фінансових ресурсів. При вирішенні цієї проблеми можливий стійкіший розвиток і підвищення конкурентоспроможності бізнесу в Україні;

- *субсидії, спрямовані на компенсацію витрат при відкритті своєї справи або розширення бізнесу підприємців, мають бути замінені* субсидіями, як і в розвинених країнах, видаваними перед здійсненням витрат (на певний проект), оскільки брак коштів залишається однією з найбільш гострих проблем малого та середнього бізнесу;

- *розв'язання проблеми надання малим і середнім підприємствам державних замовлень.* Це можна зробити, розробивши жорсткі вимоги до частки замовлень, що доводяться на малі та середні підприємства, в загальній частці замовлень. Найбільш прийнятною, на наш погляд, являється практика США і Німеччини в цьому питанні;

- *підготовка висококваліфікованих кадрів для ведення підприємницької діяльності;*

- *постійне вивчення і адаптування на території України досвіду підтримки малого та середнього бізнесу зарубіжних країн.* Одним із способів здійснення цього є організація для усіх рівнів влади круглих столів, семінарів і конференцій з передачі досвіду розвитку і підтримки малого та середнього бізнесу в інших країнах. Можливим рішенням може бути і відправка на навчання чиновників за кордон;

- *покращення іміджу суб'єктів малого і середнього підприємництва та збільшення поінформованості громадян про підприємницьку діяльність (інтернет-ресурс, інформаційні кампанії, конкурси бізнес-планів, навчання студентів та тренінги для викладачів).* Такі заходи не потребують значних витрат з державного бюджету, але, як показує світовий досвід, вони мають значний позитивний вплив на розвиток малого і середнього підприємництва.

Література

1. **Індекс** экономической политики в сфере МСП: страны Восточного партнерства 2016. Оценка применения Европейского акта о малом бизнесе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/globalrelations/SME_Policy_Index_Eastern_Partners_2016_Russian.pdf. 2. **Малый бизнес** в Японии / Е. Абрамов, А. Певзнер, А. Родионов, Ю. Хачатуров // Экономика и жизнь. – 2000. – № 34. – С. 34–38. 3. **US SBA.** The Third Millennium: Small Business and Entrepreneurship in the 21st Century. Washington, D.C.; 1995. 4. **Бондаренко В.А.** Основные характеристики систем государственно-общественной поддержки и развития малого и среднего предпринимательства зарубежных стран /

В.А.Бондаренко, А.Д.Июффе, В.Н.Нагих // Материалы Пятой Всерос. науч.-практ. конф. представителей малых предприятий 10-11 марта 2004 г. – 19 с. 5. **EU SMEs in 2012: at the crossroads.** Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12 [Електронний ресурс]. – Rotterdam : European Commission, 2012. – 89 pp. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supportingdocuments/2012/annual-report_en.pdf (С. 15). 6. **Концепція** Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>. 7. **The State of Small Business: a report of the President** Transmitted to the Congress. 1998. Washington, D.C.; 1998. 8. **Франовская Г.Н.** Мировые тенденции развития малого предпринимательства / Г.Н. Франовская // Современная экономика: проблемы и решения. – 2010. – № 3 (3), – С. 53-63 (С. 58-59). 9. **Попело О.В.** Мале підприємництво як джерело економічного розвитку у високорозвинених країнах / О.В.Попело // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – № 3(75). – С.122-134. 10. **Джабраїлов Р.А.** Європейський досвід правового забезпечення підтримки малого та середнього бізнесу у контексті регіоналізації державного управління економікою / Р.А.Джабраїлов, В.С. Новікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 31. – Том 2. – С. 36-39. 11. **Europe 2020** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm. 12. **SME Policy Index.** Eastern Partner Countries 2012 Progress in the implementation on the small business act for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufpp.gov.ua/content/PDF>. 13. **Шмидт С.Г.** Общие положения законодательства против недобросовестной конкуренции в Германии [Електронний ресурс] / С.Г. Шмидт. – Режим доступу: <http://lawfirm.ru/pr/print.php?id=4042>. 14. **Рибчак В. І.** Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В. І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 441–446. 15. **Муминов Р.** Малый инновационный бизнес: факторы устойчивого развития [Електронний ресурс] / Р. Муминов, И. Абдираимов, С. Маленова. – Режим доступа: http://www.vasilieva.narod.ru/ptpu/17_4_00.htm. 16. **Митропан С.О.** Світовий досвід державного регулювання підприємництва / С. О. Митропан // Вісник КНУТД. – 2011. – № 4. – С. 163-168. 17. **Doing Business 2016: Doing Business in a More Transparent World.** – Washington: Published by IFC. – 2015. – 199 p. 18. **Шмигельська З.К.** Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З. К. Шмигельська // Стратегічні пріоритети. – 2007.

– № 2 (3). – С. 119–128. 19. **Малый бизнес: США** [Электронный ресурс] // Малый бизнес: кредитование малого бизнеса. – Режим доступа: <http://www.kreditbusiness.ru/usa.html>. 20. **Пиріг Д. З.** Досвід розвитку управління інноваційною діяльністю малих підприємств у зарубіжних країнах / Д. З. Пиріг // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3(105). – С. 163–170. 21. **Малый бизнес – фундамент экономики США** [Электронный ресурс] // Деловая пресса. – 2007. – № 7 (359). – Режим доступа: <http://www.businesspress.ru/newspaper>. 22. **Захарченко В. І.** Зарубіжний і вітчизняний досвід державного регулювання економіки для сучасної України / В. І. Захарченко, О. Г. Борисов, А. В. Іванищева / За ред. В. І. Захарченко. – Одеса: Видавничий центр студія «Нігоціант», 2005. – 128 с. 23. **Лех Г. А.** Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу / Г. А. Лех, М. М. Ильчишин, О. Я. Туркало // Науковий вісник НЛТ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.15. – С. 224–229. 24. **Васильева Л. М.** Розвиток малого підприємництва в зарубіжних країнах / Л. М. Васильева // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 55–58. 25. **Зарубежный опыт поддержки малого и среднего предпринимательства** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kfpp.ru/analytics/material/foreignsupportexp.php>. 26. **Ведение бизнеса 2014.** Понимание регулирования деятельности малых и средних предприятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB14-minibook-russian.pdf>. 27. **Doing Business 2016: Doing Business in a More Transparent World.** – Washington : Published by IFC. – 2015. – 199 p. 28. **Doing Business 2016.** Благоприятная коррекция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.investkz.com/journals/107/1444.html>. 29. **Доклад «Ведение бизнеса»** отмечает, что за прошедший год более 60% стран по всему миру улучшили регулирование предпринимательской деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/10/27/doing-business-report-finds-more-than-60-of-worlds-economies-improved-their-business-rules-in-past-year>. 30. **Klapper Leora, Luc Laeven, Raghuram G. Rajan (2004).** Business Environment and Firm Entry: Evidence from International Data [Электронный ре-

сурс] // CEPR Discussion Paper. No. 4366. Doing business. – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/4366.html>. 31. **Fisman Raymond, Virginia Sarria Allende (2010).** The regulation of entry and the distortion of industrial organization // Journal of Applied Economics, forthcoming. 32. **Corruption by Country** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/corruption_perceptions_index_2012. 33. **2013 Index of economic freedom.** Contry rankings [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.heritage.org/index/ranking>. 34. **Индекс восприятия коррупции.** Transparency International: The Corruption Perceptions Index 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/corruption-perceptions-index/info>. 35. **Польша твой экономический партнер** [Электронный ресурс]. – Варшава, 2008. – 205 с. – Режим доступа: http://polska.polpred.com/upload/pdf/polsha_tvoi_ekon_partner.pdf. 36. **Офіційний веб-портал Республіки Польща** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.poland.gov.pl>. 37. **Индекс экономической политики в сфере МСП: страны Восточного партнерства 2016.** Оценка применения Европейского акта о малом бизнесе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.oecd.org/globalrelations/SME_Policy_Index_Eastern_Partners_2016_Russian.pdf. 38. **Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015–2016** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>. 39. **The Heritage Foundation: Рейтинг экономической свободы стран мира 2015 года** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2015/01/27/7068>. 40. **Левицький К.** Назад, у глухий кут? / К. Левицький // Дзеркало тижня. – 2017. – №3. – С. 10. 41. **Liashenko V.** Państwowa polityka rozwoju przedsiębiorczości w kontekście stabilności społecznoekonomicznej (na przykładzie Ukrainy) / V. Liashenko, A. Tolmachova, O. Kvilinskyi // Nierówności społeczne a rozwój gospodarczy. – Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze. – Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w Zielonej Górze, 2016. – С.155-164. 42. **Толмачова Г. Ф.** Особливості державної політики щодо ведення бізнесу та її вплив на розвиток підприємницького сектору / Г. Ф. Толмачова // Економічний вісник Донбасу. – 2015. – №3. – С.75-90.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2017

Прийнято до друку 22.03.2017